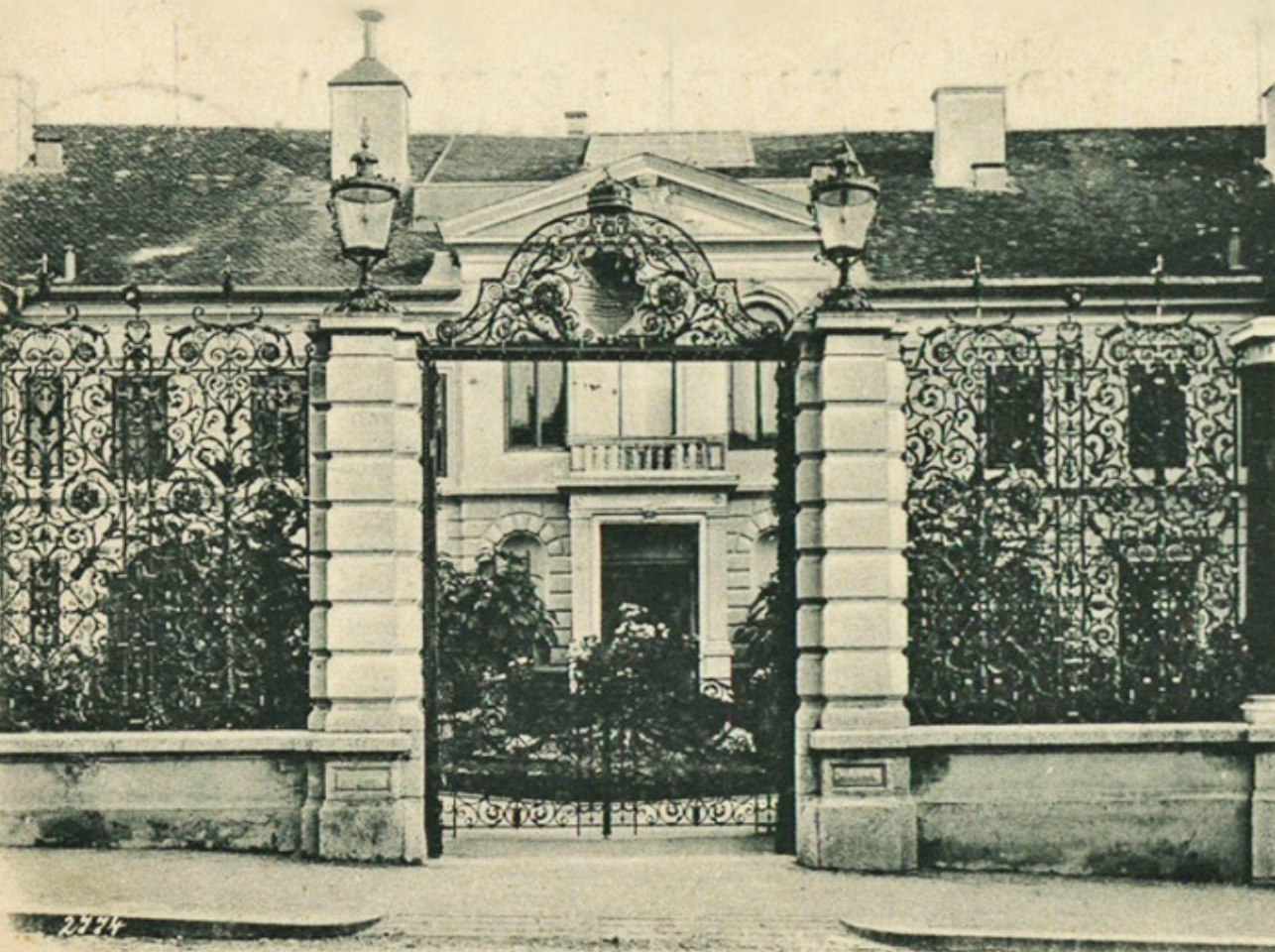

**(NE)PRIHVAĆANJE EUROPSKIH
IDEJNIH STRUJANJA
U HRVATSKOJ U 18. I 19. STOLJEĆU:
TRANSFERI IDEJA, ZNANJA I PRAKSI
NA POLITIČKOM I KULTURNOM POLJU**

Zgrada odjela za bogoštovje i nastavu.

(NE)PRIHVAĆANJE EUROPSKIH
IDEJNIH STRUJANJA
U HRVATSKOJ U 18. I 19. STOLJEĆU:
TRANSFERI IDEJA, ZNANJA I PRAKSI
NA POLITIČKOM I KULTURNOM POLJU

Uredila: Vlasta Švoger

Zagreb, 2023.

(NE)PRIHVAĆANJE EUROPSKIH IDEJNIH STRUJANJA
U HRVATSKOJ U 18. I 19. STOLJEĆU:
TRANSFERI IDEJA, ZNANJA I PRAKSI
NA POLITIČKOM I KULTURNOM POLJU

Nakladnik:

Hrvatski institut za povijest
10000 Zagreb, Opatička 10

Za nakladnika:

Miroslav Akmadža

Uredila:

Vlasta Švoger

Lektura:

Jasmina Han, prof.

Grafičko oblikovanje:

Sveučilišna tiskara d.o.o.
Trg Republike Hrvatske 14, Zagreb

Ilustracija na naslovnici:

Zgrada Odjela za bogoštovlje i nastavu
Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade,
razglednica s kraja 19. stoljeća.
Početkom 20. stoljeća dograđen je drugi kat.
U zgradi su do sredine 20. stoljeća pod raznim imenima
djelovala ministarstva obrazovanja.
Od 1962. u njoj je smješten Institut za historiju radničkog pokreta
koji od 1996. godine djeluje pod imenom Hrvatski institut za povijest.

Izradu ove publikacije financirala je Hrvatska zaklada za znanost
projektom *Europski korijeni moderne Hrvatske: transfer ideja
na političkom i kulturnom polju u 18. i 19. stoljeću* (EuKor),
IP-2018-01-2539

Sadržaj

Uvodne napomene	5
Vlasta ŠVOGER Temelji dobroga „reda viećanja“: reguliranje parlamentarne rasprave i sloboda govora zastupnika u poslovnica Hrvatskog sabora i drugih parlamenata u 19. stoljeću	6
Jasna TURKALJ Parlamentarni imunitet u Banskj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća i europski uzori	12
Branko OSTAJMER Židovi u političkom, gospodarskom i kulturnom životu Hrvatske u 19. stoljeću: primjer Oskara Weismayera (1855. – 1931.)	17
Ivana HORBEC Nikola Škrlec Lomnički – pogledi na tradiciju i reformu uprave u razdoblju prosvijećenog apsolutizma.....	21
Mirela KREŠIĆ U potrazi za ekonomskom samostalnošću: gospodarica kuće ili sluškinja	24
Štefka BATINIĆ Hrvatska pedagogija od 70-ih godina 19. stoljeća do 1918. – transfer europskih pedagoških ideja	27
Zrinko NOVOSEL Rukopis <i>Osnove opće financijalne znanosti</i> A. F. Albelyja i transfer ideja iz znanosti o eraru	30
Teodora SHEK BRNARDIĆ Latinski jezik kao odbačeno sredstvo kulturnog transfera: <i>Ogled o sudbini latinskog jezika</i> (1833.) Dubrovčanina Marka Faustina Galjufa.....	33
Dinko ŽUPAN Novi trendovi u istraživanju povijesti čitanja u hrvatskoj historiografiji	38

Marijan ŠABIĆ

Hrvatsko-češke i hrvatsko-slovačke književne veze u neoapsolutizmu.

Ključna mjesta..... 40

Marina PROTRKA ŠTIMEC

Prevrednovanja barbarskog i primitivnog u (pred)avangardi..... 44

Uvodne napomene

Ova publikacija u sažetom obliku predstavlja teme te izvore i literaturu na osnovi kojih će biti izrađeni radovi suradnika kojima se zaokružuje njihov rad na istraživačkom projektu *Europski korijeni moderne Hrvatske: transfer ideja na političkom i kulturnom polju u 18. i 19. stoljeću* (EuKor), IP-2018-01-2539, koji financira Hrvatska zaklada za znanost u razdoblju od 19. listopada 2018. do 18. listopada 2023. godine. Nakon provedenog postupka dvostruko slijepog recenziranja cjeloviti radovi bit će objavljeni na engleskom jeziku u časopisu *Review of Croatian History*, Vol. 19, No. 1, 2023. Članovi istraživačkog tima navedenog projekta ovdje prezentiraju dio svojih istraživanja provedenih na projektu. Teme i istraživački materijali koji se predstavljaju u ovoj knjizi rezultat su istraživanja prijenosa, recepcije i modifikacija ideja, znanja i praksi iz zapadnoeuropskih i srednjoeuropskih intelektualnih krugova u hrvatsku sredinu u 18. i 19. stoljeću. Analizirane teme svojevrsna su konkretizacija obuhvatnih istraživanja koja su suradnici proveli u sklopu projekta i na određen način zaokružuju proučavanje širokog tematskog spektra transfera ideja, znanja i praksi na području razvoja parlamentarne prakse i političke kulture u Hrvatskoj, javne uprave, zatim na području razvoja pedagogije i modernog visokog školstva, poboljšanja pravnog položaja žena te na kulturnom i književnom polju.

Teme prezentirane u ovoj knjizi izložene su na projektnoj radionici održanoj 1. lipnja 2023. godine.

Projekt se provodi u Hrvatskom institutu za povijest, gdje je zaposlena većina suradnika (dr. sc. Jasna Turkalj, dr. sc. Ivana Horbec, dr. sc. Teodora Shek Brnardić, dr. sc. Branko Ostajmer, dr. sc. Dinko Župan, dr. sc. Marijan Šabić, doktorand Zrinko Novosel i voditeljica projekta dr. sc. Vlasta Švoger), u suradnji s Pravnim (prof. dr. sc. Mirela Krešić) i Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu (izv. prof. dr. sc. Marina Protrka Štimec) te s Hrvatskim školskim muzejom u Zagrebu (dr. sc. Štefka Batinić).

U Zagrebu, lipnja 2023.

Voditeljica projekta
dr. sc. Vlasta Švoger

Temelji dobroga „reda viećanja“: reguliranje parlamentarne rasprave i sloboda govora zastupnika u poslovnicima Hrvatskog sabora i drugih parlamenata u 19. stoljeću

Vlasta ŠVOGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb
vsvoger@isp.hr, vlasta.svoger2@gmail.com

Parlament kao izabrano predstavničko tijelo jedno je od najvažnijih obilježja modernih država koje su u većini europskih zemalja nastale u tzv. dugom 19. stoljeću. Nositelj je zakonodavne vlasti koju je dijelio s vladarom. Preduvjet za uspješno funkcioniranje parlamenta bio je poslovnik, dokument koji je najčešće donosio sam parlament i u kojem su definirana organizacijsko-proceduralna pravila njegova djelovanja. Ta su pravila obuhvaćala konstituiranje parlamenta, izbor vodstva, pripremu i odvijanje parlamentarnih rasprava, donošenje zakona i raznih zaključaka, zatim prava i obveze izabranih zastupnika, slobodu govora zastupnika te pitanje pristupa javnosti parlamentarnim raspravama. Britanski parlament i skup pravila utemeljenih na presedanima na kojima je djelovao njegov Donji dom (*House of Commons*), tzv. vestminsterska procedura, u većini europskih, ali i neeuropskih zemalja poslužili su kao model za oblikovanje parlamentarnog sustava. Međutim, transferi političkih ideja i praksi vestminsterske procedure nisu podrazumijevali njihovo nekritičko preuzimanje, već je bila riječ o njihovoj kreativnoj recepciji, modificiranju i prilagodbi političkim i društvenim okolnostima u pojedinoj zemlji. Britanski parlamentarizam utjecao je i na djelovanje Carevinskog vijeća u Beču i Ugarskog sabora u Budimpešti, ali i na djelovanje Hrvatskog sabora u 19. stoljeću.

Različiti aspekti reguliranja parlamentarne rasprave u Hrvatskom saboru u drugoj polovici 19. stoljeća – priprema i način odvijanja rasprave, procedure za podnošenje zastupničkih prijedloga i interpelacija, prava i dužnosti zastupnika te njihova sloboda govora u Saboru, zatim procedura donošenja zaključaka i glasovanja, otvorenost saborskih zasjedanja javnosti – prikazat će se u komparativnom diskursu. Interpretacija će se temeljiti na komparativnoj analizi poslovnika Hrvatskog sabora, zbirke presedana na kojima se temelji djelovanje Britanskog parlamenta, zatim poslovnika Kongresa Sjedinjenih Američkih Država, poslovnika Carevinskog vijeća, Ugarskog sabora i Svenjemačkog parlamenta iz 1848. godine te poslovnika nekih

njemačkih zemalja iz druge polovice 19. stoljeća. Prikazat će se sličnosti i razlike među pojedinim parlamentarnim procedurama kojima su regulirane parlamentarne rasprave i sloboda govora zastupnika te utvrditi modifikacije u odnosu na tzv. vestminstersku proceduru. Kao vrlo važan element odvijanja parlamentarne rasprave koji nije preuzet iz prakse Britanskog parlamenta, nego je oblikovan prije u drugom parlamentu može se navesti mogućnost prijevremenog završetka rasprave na zahtjev određenog broja zastupnika – tzv. *closure* ili *klotura*, kako se naziva u poslovnici Hrvatskog sabora. U Carevinskom vijeću uvedena je 1875. godine, u Donjem domu Britanskog parlamenta 1882., u Hrvatskom saboru 1884., a u Ugarskom saboru tek 1908. godine, gdje je vrijedila samo u određenim slučajevima i nije se primjenjivala na zajedničke poslove Austro-Ugarske Monarhije. To je jedan od primjera koji pokazuju da transfere ideja i praksi na polju parlamentarizma u 19. stoljeću treba sagledavati kroz prizmu višesmjernih utjecaja i kreativnih recepcija. Na taj način interpretirat će se različiti aspekti reguliranja parlamentarne rasprave i slobode govora zastupnika u poslovnici Hrvatskog sabora u razdoblju od 1861. do 1918. godine.

Bibliografija

Izvori

“A képviselőház rendszabályai”, u: *Országgyűlési zsebkönyv*, Pest 1865., pristup ostvaren 19. 10. 2022. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Hazszabaly_1861_kh/?pg=2&layout=s

„Geschäftsordnung des Abgeordnetenhauses“, *RGBl*, Nr. 253, Wien 1917., str. 19-70.

„Gesetz vom 11. Juni 1917, R. G. Bl. Nr. 253, betreffend die Geschäftsordnung des Reichsrates“, Nr. 253, Wien 1917., str. 1-17.

„The Constitution of the United States“. Pristup ostvaren 6. 10. 2022. <https://constitutioncenter.org/media/files/constitution.pdf>

A képviselőház házszabályai [1887], Budapest 1892., pristup ostvaren 24. 10. 2022. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Hazszabaly_1884-1887_kh/?pg=0&layout=s

A képviselőház házszabályai, Budapest 1875., pristup ostvaren 20. 10. 2022. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Hazszabaly_1872-1875_kh/?pg=0&layout=s

A képviselőház Rendszabályai [1848], pristup ostvaren 5. 10. 2022. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Hazszabaly_1848-1849_ah/?pg=6&layout=s

Erskine May, Thomas. *A Treatise Upon the law, Privileges, Proceedings and Usage of Parliament*, digitalizirani izvornik iz 1844. Scholar select edition, Palala Press, 2015.

Geschäftsordnung der Kammer der Abgeordneten des Königreichs Bayern vom Jahre 1851. München: W. Bössenbacher, 1851.

Geschäftsordnung der Kammer der Abgeordneten. Stuttgart: K. Hofbuchdruckerei zu Guttenberg, 1875.

Geschäftsordnung für das Abgeordnetenhaus des Reichsrathes (Beschlossen am 2. März 1875). Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1875.

Geschäftsordnung für das Haus der Abgeordneten. Berlin: W. Moeser, 1858.

Geschäftsordnung für das Haus der Abgeordneten. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1861.

Geschäfts-Ordnung für den constituierenden Reichstag 1848. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1848.

Jefferson, Thomas. *Manual of Parliamentary Practice*. Pristup ostvaren 2. svibnja 2023. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/HMAN-108/pdf/HMAN-108-jeffersonman.pdf>

Mohl von, Robert. *Vorschläge zu einer Geschäftsordnung des verfassunggebenden Reichstags*. Heidelberg: Academische Verlagshandlung C.F. Winter, 1848.

Poslovník sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Primljen dne 12. lipnja 1875. u CXVIII. saborskoj sjednici, ispravljen u CVII. saborskoj sjednici od 12. srpnja 1878. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1878.

Poslovník Sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Primljen dne 12. lipnja 1875. u CXVIII. saborskoj sjednici, ispravljen u saborskih sjednicah: CVII. od 12. srpnja 1878., CXVIII 7. srpnja 1884., XLVII. od 27. listopada 1882. I CXL. od 24. kolovoza 1884. i u XVIII. od 25. listopada 1884. Zagreb: Tiskara „Narodnih Novinah“, 1884.

Poslovník sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Primljen dne 7. prosinca 1896. u CL saborskoj sjednici. Zagreb: Kralj. zemaljska tiskara, 1897.

Poslovník sabora trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Primljen u 3. sjednici dne 23. travnja 1861. izpravljen u 40. sjednici od 28. veljače 1868., i u 28. sjednici od 3. ožujka 1869. Zagreb: Tiskom Dra. Ljudevita Gaja, 1869 (?)

Zakonski članci Ugarskog dáržavnog sabora godine 1847/8. Zagreb: Tiskom Dra. Ljudevita Gaja, 1860.

Literatura

Beyen, Marnix; Te Velde, Henk. „Passion and Reason. Modern Parliaments in the Low Countries“. U: *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept*, uredili Pasi Ihalainen, Cornelia Ilie, Kari Palonen, 81-96. New York; Oxford: Berghahn, 2018.

Biefang, Andreas; Schulz, Andreas. „From Monarchical Constitutionalism to a Parliamentary Republic. Concepts of Parliamentarism in Germany since 1818“. U: *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept*, uredili Pasi Ihalainen, Cornelia Ilie, Kari Palonen, 62-80. New York; Oxford: Berghahn, 2018.

Boldt, Hans. „Parlament, parlamentarische Regierung, Parlamentarismus“. U: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, uredili Otto Brunner, Werner Conze, Reinhard Koselleck, 649-676. Stuttgart: Klett-Cotta, 1978.

Brauneder, Wilhelm. „Die Verfassungsentwicklung in Österreich 1848 bis 1918“. U: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII, *Verfassung und Parlamentarismus*, 1. Teilband, *Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*, uredili Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch, 69-237. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000.

Cieger, András. „New Models and Old Traditions: Debates on Parliamentarism in Hungary After the Austro-Hungarian Settlement of 1867“. U: *The Ideal of Parliament in Europe since 1800*, uredili Remieg Aerts, Carla van Baalen, Henk te Velde, Margit van der Steen, Marie-Luise Recker, 77-94. Cham: Palgrave Macmillan, 2019.

Cieger, András. „Reform Fever and Disillusionment: Constitutional Codification Fiascos of the Hungarian Liberals after the Settlement“. U: *A History of the Hungarian Constitution. Law, Government and Political Culture in Central Europe*, uredili Ferenc Hörcher, Thomas Lorman, 122-140. London; New York: I. B. Tauris, 2019.

Garrigues, Jean; Anceau, Eric. „Discussing the First Age of French Parliamentarism (1789-1914)“. U: *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept*, uredili Pasi Ihalainen, Cornelia Ilie, Kari Palonen, 49-61. New York; Oxford: Berghahn, 2018.

Gottsmann, Andreas. „Der Reichstag 1848/49 und der Reichsrat 1861 bis 1865“. U: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII, *Verfassung und Parlamentarismus*, 1. Teilband, *Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*, uredili Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch, 569-665. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000.

Gottsmann, Andreas. „Der Reichstag von 1848/49 – Wahlen, Zusammensetzung, Arbeitsweise“. U: *Parlamentarismus in Österreich*, uredio Ernst Bruckmüller, 21-39. Wien: Öbv & Hpt, 2001.

Hörcher, Ferenc. „Reforming or Replacing the Historical Constitution? Lajos Kossuth and the April Laws of 1848“. U: *A History of the Hungarian Constitution. Law, Government and Political Culture in Central Europe*, uredili Ferenc Hörcher, Thomas Lorman, 92-121. London; New York: I. B. Tauris, 2019.

Ihalainen, Pasi. „European Parliamentary Experiences from a Conceptual Historical Perspective“. U: *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept*, uredili Pasi Ihalainen, Cornelia Ilie, Kari Palonen, 19-31. New York; Oxford: Berghahn, 2018.

Maddicott, John Robert. *The Origins of the English Parliament 924-1327*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Natzler, David; Bagnall, David; Brochu, Jean-Phillipe; Fowler, Peter. „Controversy at the Antipodes (and Elsewhere). The International Cousins of the *Treatise*“. U: *Essays on the History of Parliamentary Procedure. In Honour of Thomas Erskine May*, uredio Paul Evans, 129-153. Oxford; Portland, Oregon: Hart Publishing, 2017.

Palonen, Kari. „Political Theories of Parliamentarism“. U: *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept*, uredili Pasi Ihalainen, Cornelia Ilie, Kari Palonen, 219-227. New York; Oxford: Berghahn, 2018.

Palonen, Kari. *The Politics of Parliamentary Procedure. The Formation of the Westminster Procedure as a Parliamentary Ideal Type*. Opladen; Berlin; Toronto: Barbara Budrich Publishers, 2016.

Péter, László. „Die Verfassungsentwicklung in Ungarn“. U: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII, *Verfassung und Parlamentarismus*, 1. Teilband, *Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*, uredili Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch, 239-540. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000.

Révész, László. „Der Ungarische Reichstag 1848-1918: Rechtliche Grundlagen und praktische Umsetzung“. U: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII, *Verfassung und Parlamentarismus*, 1. Teilband, *Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*, uredili Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch, 1007-1060. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000.

Rogoff, Martin A. „A Comparison of Constitutionalism in France and the United States“. *Maine Law Review* 49 (1997), br. 1: 21-83.

Rosales, José María. „Parliamentarism in Spanish Politics in the Nineteenth and Twentieth Centuries. From Constitutional Liberalism to Democratic Parliamentarism“. U: *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept*, uredili Pasi Ihalainen, Cornelia Ilie, Kari Palonen, 277-282. New York; Oxford: Berghahn, 2018.

Rumpler, Helmut. „Parlament und Regierung Cisleithaniens 1867 bis 1914“. U: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII, *Verfassung und Parlamentarismus*, 1. Teilband, *Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*, uredili Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch, 667-894. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000.

Schulz, Andreas. „Experiencing Parliamentarism: The German National Assembly of 1848“. U: *The Ideal of Parliament in Europe since 1800*, uredili Remieg Aerts, Carla van Baalen, Henk te Velde, Margit van der Steen, Marie-Luise Recker, 95-113. Cham: Palgrave Macmillan, 2019.

Späth, Jens. „Parliamentary Government in Southern Europe? The Model of the Cádiz Cortes and the Ideal of the Moderate Monarchy“. U: *The Ideal of Parliament in Europe since 1800*, uredili Remieg Aerts, Carla van Baalen, Henk te Velde, Margit van der Steen, Marie-Luise Recker, 41-59. Cham: Palgrave Macmillan, 2019.

Sutter, Bertold; Bruckmüller, Ernst. „Der Reichsrat, das Parlament der westlichen Reichshälfte Österreich-Ungarns (1861-1918)“. U: *Parlamentarismus in Österreich*, uredio Ernst Bruckmüller, 60-109. Wien: Öbv & Hpt, 2001.

Turkalj, Jasna. „The Rules of Procedure of the Croatian Parliament in the Period of the Croatian-Hungarian Settlement – Absolutism of the Majority or Salvation of Parliamentarianism?“. U: *The 1868 Croatian-Hungarian Settlement: Origin and Reality*, uredili Vlasta Švoger, Dénes Sokcsevits, András Cieger, Branko Ostajmer, 233-249, Zagreb; Budapest: Hrvatski institut za povijest; MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intözet, 2021.

Turkalj, Jasna; Švoger, Vlasta. „Zdrav temelj za razvitak parlamentarnog života“? *Poslovnici Hrvatskog sabora (1861.-1918.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2022. <https://eukor.isp.hr/e-knjige/>

Parlamentarni imunitet u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća i europski uzori

Jasna TURKALJ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb
jturkalj@isp.hr

U najširem smislu imunitet je prema definiciji u *Pravnom leksikonu* izuzeće od „nadležnosti, odgovornosti, ili od obveze podvrgavanja autoritetu ili poštivanja njegovih općih ili pojedinačnih normativnih zahtjeva“. Uz imunitet stranih država te diplomatski i dužnosnički imunitet u suvremenom pravu, povijesno je najpoznatiji parlamentarni imunitet kojem je svrha omogućiti zakonodavnom tijelu da neometano vrši svoju ustavnu zadaću. Začetke parlamentarnog imuniteta možemo pratiti u povijesti engleskog parlamentarizma gdje se napose od kraja 14. st. razvija kao posljedica sukoba Krune, odnosno vladara i Donjeg doma oko pitanja prava članova Parlamenta da potpuno slobodno govore i raspravljaju bez straha od mogućih sankcija. Nakon višestoljetne borbe najcjelovitiji oblik zakonskog priznavanja slobode govora predstavljala je Povelja o pravima iz 1689. (*Bill of Rights*) koja je čl. 9. izričito priznala članovima Parlamenta imunitet neodgovornosti. Prema čl. 9. sloboda govora, raspravljanja i djelovanja u Parlamentu ne smije biti predmetom optužbe ili istrage ni pred kojim sudom ni igdje drugdje osim pred Parlamentom. Na taj su način svi članovi obaju domova Parlamenta izuzeti od vlasti običnih sudova, a sudbena funkcija pripala je isključivo Parlamentu, koji nije sudio po općim kaznenim zakonima, već po svojim posebnim zakonima i običajnom pravu („lex et consuetudo Parliamenti“), a mjere kojima je raspolagao bile su opomena, ukor, zatvor i gubitak zastupničkog mandata. Sloboda govora u Engleskoj nije dakle bila neograničena i nije predstavljala privilegij osobne neodgovornosti, već je privilegirana bila parlamentarna rasprava kao takva.

Drugi glavni oblik zastupničkog imuniteta, imunitet nepovredivosti, koji u Engleskoj na području kaznenoga prava gotovo i nije postojao, a koji je člana parlamenta štitio od pritvora ili kaznenog progona i u vrijeme kada ne vrši svoju zastupničku dužnost, povezuje se sa zbivanjima u Francuskoj gdje je imunitet nakon revolucije krajem 18. stoljeća bio zasnovan na učenju o suverenosti naroda i trodiobi vlasti. Na temelju dekreta o imunitetu Narodne skupštine iz 1789. i 1790. razvio se, motiviran željom da se zakonodavna vlast zaštiti od izvršne vlasti i pristranog pravosuđa,

dvostupanjski sustav parlamentarnog imuniteta koji je kao svoje osnovne elemente sadržavao potpunu (gotovo apsolutnu) neodgovornost članova zakonodavnog tijela za radnje počinjene prilikom obnašanja funkcije zastupnika (imunitet neodgovornosti) i zaštitu zastupnika od kaznenog progona odnosno uhićenja bez dozvole Narodne skupštine za djela počinjena izvan djelokruga zastupničkog mandata, osim kada je bio uhvaćen *in flagranti* (imunitet nepovredivosti, inviolabilitet). Ustavom iz 1791. utvrđeno je da predstavnici nacije ne mogu za kaznena djela biti uhićeni bez prethodne dozvole Narodne skupštine, osim ako su zatečeni na samom djelu i na temelju uhidbenog naloga, ali je Narodna skupština o tome trebala biti odmah obaviještena i za nastavak kaznenog postupka bila je nužna njezina dozvola.

Glavna načela francuskog modela dvostrukog zastupničkog imuniteta usvojena su diljem kontinentalne Europe, dok je engleski tip imuniteta prevladao u državama s britanskom kolonijalnom poviješću.

Na početku zasjedanja u travnju 1861. i Hrvatski sabor donio je zak. čl. IV. „o nepovredivosti i neodgovornosti saborskih članovah“. Ukratko, prema odredbama zak. čl. IV. članovi Sabora (izabrani i virilni) nisu bili odgovorni nikome osim Saboru za mišljenja iznesena tijekom rasprave ili prilikom glasovanja, te stoga nisu mogli biti ni na koji način progonjeni ili kažnjeni (imunitet neodgovornosti), dok je za pokretanje progona ili zatvora zbog „kažnjiva djela“ počinjena „za vrijeme sabora“ bila potrebna dozvola Sabora, osim ako se član Sabora „zateče u samom činu“ (imunitet nepovredivosti). Kako zak. čl. IV. kralj nije sankcionirao 1861., a ni na ponovljeni zahtjev Sabora 1866., pitanje njegove potvrde ponovno je u Saboru pokrenuo zastupnik Ivan Perkovac 11. svibnja 1887. zbog dotad neviđenog pritiska vlade „na mnenje i slobodu narodnih zastupnika“. Perkovac je stoga predložio, a zastupnici njegov prijedlog jednoglasno usvojili, da Sabor donese zaključak da neće ni raspravljati ni glasovati dok zak. članak o imunitetu iz 1861. godine ne bude sankcioniran. Sabor je 20. svibnja 1867. nakon podulje rasprave, o čemu će u radu biti više riječi, zaključio da se prima kraljevski otpis od 16. svibnja 1867. kojim se podjeljuje redovita sankcija zak. članka o imunitetu narodnih zastupnika. Naredbom Zemaljske vlade od 21. ožujka 1874. *Članak o nepovredivosti i neodgovornosti saborskih poklisarah* proglašen je u *Sborniku zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* od godine 1874. S obzirom na to da je prema sudu onodobnih pravnih stručnjaka zakon od 16. svibnja 1867. bio loše stiliziran te da više pitanja povezanih sa zastupničkim imunitetom njime nije bilo normirano, autorica će u radu „Parlamentarni imunitet u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća i europski uzori“ pažnju posvetiti i njegovoj primjeni u praksi kroz četiri saborska razdoblja od 1875. do 1887. s težištem na radu saziva od 1884. do 1887. kada je bio predmetom burnih saborskih rasprava između opozicije i vladajuće Narodne stranke.

Bibliografija

Izvori

Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu god. 1861. Zagreb: Brzotisak Antuna Jakića, 1862.

Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865/67. Zagreb: Brzotisak Antuna Jakića, 1867.

Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu godine 1868.-1871. Zagreb: Tisak „Narodnih Novinah“, (godina izdanja nije navedena)

Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih od 27. svibnja 1852. sa Zakoni od 17. svibnja 1875. o porabi tiska, o sastavljanju porotničkih imenika i o kaznenom postupku u poslovih tiskovnih, preinačenimi zakonom od 14. svibnja 1907. o promjeni tiskovnih zakonah i sa zakoni i naredbami koji se na nje odnose ter sa rješitbam Kr. stola sedmorice i Vrhovnog suda u Beču. Treće izdanje, ur. Josip Šilović, Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana, 1908.

Kronologički i alfabetički našastari k stenografičkim zapisnicima sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacija za trogodište 1875.-1878. Zagreb: Tisak kraljevske zemaljske tiskare, 1902.

Kronologički i alfabetički našastari k stenografičkim zapisnicima sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacija za trogodište 1878.-1881. Zagreb: Tisak kraljevske zemaljske tiskare, 1900.

Kronologički i alfabetički našastari k stenografičkim zapisnicima sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacija za trogodište 1881.-1884. Zagreb: Tisak kraljevske zemaljske tiskare, 1900.

Kronologički i alfabetički našastari k stenografičkim zapisnicima sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacija za trogodište 1884.-1887. Zagreb: Tisak kraljevske zemaljske tiskare, 1899.

Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, godina 1875.-1878. Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, 1900.

Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, godina 1878.- 1881., sv. II. Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, 1904.

Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, godina 1881.-1884., sv. I. Zagreb: Tiskarski zavod „Narodne Novine“, 1884.

Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, godina 1881.-1884, sv. II. Zagreb: Tiskarski zavod „Narodne Novine“ 1887.

Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, godina 1884.-1887, sv. I. Zagreb: Tiskarski zavod „Narodne Novine“, 1885.

Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, godina 1884.-1887, sv. II. Zagreb: Tiskarski zavod „Narodnih Novinah“, 1887.

Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1874., Zagreb: Brzopisom tiskare „Narodnih novinah“, 1875.

Spisi saborski sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861., sv. I. *Zaključci saborski*, uredili Dragojlo Kušlan i Mirko Šuhaj. Zagreb: Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja, 1862.

Spisi saborski sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861., sv. II. *Predlozi, prošnje, kraljevska pisma, previšnji odpisi, izvješća, interpelacije i predstave*, uredili Dragojlo Kušlan i Mirko Šuhaj. Zagreb: Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja, 1862.

Literatura

Andres, Ivan. *Imunitetno pravo s osobitim obzirom na imunitetno pravo članova zajedničkoga hrvatsko-ugarskog državnog sabora*. Zagreb: Tisak kr. zemaljske tiskare, 1913.

Čepulo, Dalibor. „Zakonodavna djelatnost Hrvatskog sabora 1861. – autonomija, modernizacija i municipalne institucije.“ *Pravni vjesnik* 18 (2002), 1-2: 135-156.

Čulinović, Ferdo. „Sabor Hrvatske od 1861.“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 347 (1967): 77-210.

Daruváry, Géza. *A mentelmi jogról. Tudori értekezés*. Budapest: Neuwald Illes könyvnyomdája, 1890.

Hardt, Sascha. *Parliamentary immunity: a comprehensive study of the systems of parliamentary immunity of the United Kingdom, France, and the Netherlands in a European context*. Doctoral Thesis, Maastricht University, 2013. <https://doi.org/10.26481/dis.20130926sh>, <https://cris.maastrichtuniversity.nl/ws/portalfiles/portal/1439730/guid-55b44d63-b482-4e81-b66e-cfc1a4cef467-ASSET1.0.pdf> pristup ostvaren više puta tijekom travnja 2023.

Nikolić, Vladimir. „O imunitetu narodnih zastupnika na hrvat. saboru“. *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu* XIX (1893), br.11: 493-502.

Pajvančić, Marijana. *Parlamentarno pravo*. Beograd: Fondacija Konrad Adenauer, 2008.

Polić, Ladislav. *Nact hrvatsko-ugarskog državnog prava* (skripta). Zagreb, 1912.

Polić, Ladislav. *Povijest modernoga izbornoga zakonodavstva hrvatskoga*. Zagreb: Nakladom Akadem. knjižare Gjuro Trpinac. 1908.

Pravni leksikon, gl. ur. Vladimir Pezo, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ (Čakovec: „Zrinski“), 2007.

Sirotković, Hodimir. „Ustavni položaj i organizacija rada Sabora kraljevina Hrvatske i Slavonije u građanskom razdoblju njegova djelovanja (1848-1918).“ *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 393 (1981): 39-85.

Šegvić, Saša; Bašić, Mia. „Parlamentarni imunitet-teorija, pravna regulativa i praksa u suvremenim demokratskim državama“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu* 49 (2012), br. 3: 481-509.

Turkalj, Jasna. *Pravaški pokret 1878.-1887*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009.

Turkalj, Jasna; Švoger Vlasta. „*Zdrav temelj za razvitak parlamentarnog života?*“ *Poslovnici Hrvatskog sabora (1861.-1918.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2022. <https://eukor.isp.hr/e-knjige/>

Židovi u političkom, gospodarskom i kulturnom životu Hrvatske u 19. stoljeću: primjer Oskara Weismayera (1855. – 1931.)

Branko OSTAJMER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb
bostajmer@gmail.com

Usprkos sve obuhvatnijim istraživanjima i sve većem broju povjesničara koji se u svomu znanstvenom radu sustavno bave poviješću židovske zajednice na tlu hrvatskih zemalja te, susljedno tome, usprkos iznimno velikom broju recentno objavljenih knjiga i članaka, kao i doktorskih disertacija s temama iz područja ove problematike, mnoge teme iz povijesti Židova u Hrvatskoj i dalje ostaju nedostavno istražene, ukupna uloga Židova u političkom, gospodarskom i kulturnom životu Hrvatske ostaje razmjerno nepoznata, a životopisi niza istaknutih pojedinaca židovskoga porijekla ostaju do danas neispisani. Jedan je od takvih poduzetnik i bankarski stručnjak Oskar Weismayer (1855. – 1931.) koji se ubraja među istaknutije figure gospodarskoga života Hrvatske krajem 19. i u prvim desetljećima 20. stoljeća, napose kada je riječ o prostoru Osijeka i Slavonije te o povijesti hrvatskoga novčarstva.

Najveći dio svoga života Weismayer je proživio u multikulturnom, multijezičnom i multietničkom Osijeku gdje je vrlo rano pokazao izniman poduzetnički duh, zahvaljujući kojem se brzo uzdizao na društvenoj ljestvici. To je naročito vidljivo na primjeru Trgovačke i obrtničke komore za Slavoniju u kojoj je 1888. izabran za člana Trgovačkog odjela, a poslije je bio i njezin dugogodišnji utjecajni predsjednik. Uz to, Weismayer je u Osijeku i okolici sudjelovao u gotovo svakom značajnijem industrijskom i gospodarskom poduhvatu, što ga je činilo nesumnjivo središnjom, najvažnijom figurom gospodarskoga života u Osijeku. Kao takav, a osobito kao osoba kojoj su i mađarski i njemački jezik bili razgovorni jezici, često je predvodio izaslanstva te u Zagrebu i Budimpešti – napose kod Ministarstva trgovine – zastupao trgovačke i gospodarske interese Osijeka i Slavonije.

U bogatoj i raznolikoj Weismayerovoj djelatnosti te u širokoj lepezi gospodarskih subjekata u kojima je igrao zapaženu ulogu najvažnija je zasigurno banka koju, sa šurjakom Šandorom Sorgerom, osniva 1880-ih i koja život započinje kao omanja osječka banka pod nazivom Sorger, Weismayer & Cie. Poslije, 1909. godine,

ulaskom češkoga bankarskog kapitala (praška Živnostenska banka) banka prerasta u Hrvatsku zemaljsku banku i širi svoj utjecaj daleko izvan Osijeka. Uzlet banke nastavio se i u izmijenjenim okolnostima nakon Prvoga svjetskog rata, kada pod upravom Weismayera kao generalnog direktora mijenja ime u Jugoslavenska banka d. d. (1920.), seli svoje sjedište u Zagreb te u više navrata podiže svoju osnovnu glavniciu. Tako je 1925. godine banka imala podružnice u Beogradu, Brodu na Savi, Osijeku, Varaždinu, Sušaku, Karlovcu, Vukovaru, Novom, Crikvenici, Novom Sadu, Subotici i Ljubljani, a kapital joj je 1924. godine povećan s pedeset milijuna na sto milijuna dinara. Također, banka je imala udjele u nizu industrijskih poduzeća diljem tadašnje države.

Posvećen poduzetništvu, gospodarstvu i bankarstvu, a osim toga umjetnosti te društvenom i dobrotvornom radu, Weismayer je spretno izmicao aktivnoj politici, ali nije tajio svoje stavove, koji su se ponajprije svodili na očuvanje Austro-Ugarske Monarhije i hrvatsko-mađarske unije unutar toga imperijalnog okvira. Drugim riječima, podržavao je sve unionističke struje u hrvatskoj politici, ali u više je navrata potvrdio kako to ne znači da nije hrvatski domoljub kojemu je itekako stalo do hrvatske teritorijalne cjelovitosti i drugih hrvatskih nacionalnih interesa. Kada se 1906. godine unionistička ideja susrela s dotad najvećim izazovima, i Weismayer je prvi i jedini put istupio na otvoreno političko polje te se kandidirao na izborima u osječkom Gornjem gradu. Međutim, izgubili su i on i njegova Narodna stranka, a političkim životom prevladale su snage koje su se vodile sasvim drukčijim programom i ciljevima.

Kao i mnogi drugi pripadnici najviših građanskih slojeva svoga doba i Weismayer se isticao kao vrstan poznavatelj i strastven ljubitelj umjetnosti, a po svoj je prilici, kao i nekolicina drugih članova osječke židovske zajednice, bio i kolekcionar umjetnina. Tomu u prilog dovoljno govori podatak da su ga portretirali slikar Vlaho Bukovac i kipar Rudolf Valdec, dva ponajveća hrvatska umjetnika na razmeđu 19. i 20. stoljeća. O sadržaju Weismayerove zbirke, kao i uopće o njegovu privatnom životu, ne znamo mnogo, što je prvenstveno posljedica ratnoga meteža i Holokausta koji su uslijedili nekoliko godina nakon njegove smrti, a koji su progutali ne samo njegovu materijalnu ostavštinu nego i njegovu udovicu Klementinu rođ. Sorger i brojne druge članove obitelji.

Slijedom istraživanja provedenih u okviru projekta *Europski korijeni moderne Hrvatske: transfer ideja na političkom i kulturnom polju u 18. i 19. stoljeću* (EuKor), napose u bibliotekama i arhivskim ustanovama u Hrvatskoj (Osijek, Zagreb) i u Mađarskoj (Budimpešta), u radu će se nastojati sagledati život i rad Oskara Weismayera kao jednog od najprepoznatljivijih pripadnika židovske zajednice u

Hrvatskoj u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća. Rasvjetljavanje njegove ukupne gospodarske, kulturne, društvene i političke djelatnosti ostvarene u Osijeku i Zagrebu važan je prilog boljemu razumijevanju povijesti Židova u Hrvatskoj.

Bibliografija

Izvori

Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 78, Predsjedništvo Zemaljske vlade (HR, HDA, f. 78, PRZV).

Magyar Compass. Pénzügyi és közigazdászati évkönyv. Budapest 1888.-1931.

Sršan, Stjepan, prir. *Zapisnici grada Osijeka 1876.-1886.* Osijek: Državni arhiv, 2006.

Sršan, Stjepan, prir. *Zapisnici grada Osijeka 1887.-1895.* Osijek: Državni arhiv, 2007.

Sršan, Stjepan, prir. *Zapisnici grada Osijeka 1896.-1901.* Osijek: Državni arhiv, 2008.

Sršan, Stjepan; Matić, Vilim, prir. *Zavičajnici grada Osijeka 1901. – 1946.* Osijek: Državni arhiv, 2003.

Novine

Dan (Osijek)

Die Drau (Osijek)

Gospodar (Osijek)

Obzor/Pozor (Zagreb)

Osječki tjednik (Osijek)

Pester Lloyd (Budimpešta)

Slavonische Presse (Osijek)

Vjesnik/Viestnik županije virovitičke (Osijek)

Literatura

Bukovac, Vlaho. *Moj život.* Zagreb: Književni jug, 1919.

Dobrovšak, Ljiljana. *Židovi u Osijeku. Od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata.* Osijek: Židovska općina; Čarobni tim, 2013.

Kolar-Dimitrijević, Mira. „Državne i zemaljske (banske) banke u Hrvatskoj do 1945.“. *Historijski zbornik* 53 (2000): 147-170.

Kolar-Dimitrijević, Mira. „Razvoj trgovačko-obrtničke komore u Osijeku. Presjek djelovanja od osnutka 1851. godine do 1941. godine“. *Osječki zbornik* 11 (1991): 201-220.

Kolar-Dimitrijević, Mira. „Što se dogodilo s najvećom osječkom bankom poslije 1918. godine? Prilog poznavanju povijesti Hrvatske zemaljska banke 1909. – 1945. godine“. *Osječki zbornik* 22-23 (1997): 209-228.

Lakatoš, Josip. *Industrija Hrvatske i Slavonije*. Zagreb: Jugoslavenski Lloyd, 1924.

Landeka, Marko. „Zaklade i humanitarna društva u Osijeku od 1809. do 1945.“. *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 10 (2009): 244-260.

Mucić, Dragan. *Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku 1907*. Osijek: Narodno kazalište, 1967.

Ostajmer, Branko. *Narodna stranka u Slavoniji i Srijemu 1883.-1903*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.

Patković, Milenko. „Izbori za Hrvatski sabor 1906. godine u Osijeku i pobjeda politike novog kursa“. *Osječki zbornik* 13 (1971): 169-188.

Plavšić, Nikola Atanasijev. *Trgovačko-obrtnička komora za Slavoniju. U prvih petdeset godina njenoga opstanka*. Osijek: Trgovačko-obrtnička komora, 1904.

Živaković-Kerže, Zlata. *Židovi u Osijeku (1918.-1941.)*. Slavonski Brod; Osijek; Cerna: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Židovska općina; Pauk, 2005.

Živaković-Kerže, Zlata. *Stradanja i pamćenja. Holokaust u Osijeku i život koji se nastavlja*. Slavonski Brod; Osijek; Cerna: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Židovska općina; Pauk, 2006.

Nikola Škrlec Lomnički – pogledi na tradiciju i reformu uprave u razdoblju prosvijećenog apsolutizma

Ivana HORBEC

Hrvatski institut za povijest, Zagreb
ihorbec@isp.hr

Razdoblje prosvijećenog apsolutizma, karakteristično za vladavinu Marije Terezije (1740. – 1780.), Josipa II. (1780. – 1790.) i Leopolda II. (1790. – 1792.), unijelo je brojne promjene u politiku i društvo Hrvatsko-Slavenskog Kraljevstva. Uprava Habsburške Monarhije u tom je razdoblju počela poprimati strukture modernih državnih uređenja. Kao osnovna obilježja tog razvoja mogu se istaći čvršća i kontinuirana kontrola institucija lokalne (staleške) vlasti od strane vladara i centralnih institucija u Beču, rast broja i utjecaja profesionalnih javnih službenika te jačanje uloge javne vlasti u dotad pretežno privatnim aspektima života, prije svega u ekonomskim, obrazovnim i javnozdravstvenim pitanjima.

Nikola Škrlec Lomnički (1729. – 1799.) bio je jedan od javnih službenika čija se karijera razvijala na razmeđu dvaju sustava u lokalnoj upravi Habsburške Monarhije – onog tradicionalnog, staleškog i onog državnog, obilježenog idejama prosvijećenog apsolutizma. Podrijetlom iz dobrostojeće plemićke obitelji čiji su članovi već niz desetljeća sudjelovali u civilnoj i vojnoj upravi Hrvatsko-Slavenskog Kraljevstva i školovan za javnu službu na sveučilištima u Pešti, Beču, Bologni i Egeru, Škrlec se po erudiciji i elanu u javnim poslovima znatno isticao među tadašnjom lokalnom političkom elitom. Obnašao je brojne službe u upravi ugarskog dijela Monarhije, među kojima valja istaknuti službe protonotara Hrvatsko-Slavenskog Kraljevstva, savjetnika Hrvatskog kraljevskog vijeća, prvog tijela izvršne vlasti u Hrvatsko-Slavenskom Kraljevstvu, savjetnika Ugarskog namjesničkog vijeća, vrhovnog ravnatelja školstva u Zagrebu te velikog župana Zagrebačke županije. Iznimno angažiran, Škrlec je podnio niz prijedloga za unaprjeđenje javnih poslova: od onih upravno-organizacijskih (uređenje administracije i poreznog sustava) preko prijedloga za gospodarski boljitak do prijedloga o socijalnoj ulozi javne vlasti. Sadržaj tih prijedloga pokazuje da je bio dobro upoznat s europskom političkom i pravnom poviješću, s političkim sustavima i ustavnopravnim rješenjima u pojedinim državama, kao i s tadašnjim znanstvenim dostignućima i čimbenicima gospodarskog razvoja. Škrlec u politički diskurs Hrvatske uvodi ideje prosvjetiteljstva te, kao dobar poznavatelj hrvatskih

prilika, pokušava reformska kretanja u Monarhiji i Europi prilagoditi lokalnim uvjetima. U svojim prijedlozima upućuje oštre kritike tadašnjoj staleškoj upravi te prenosi prosvijećene ideje stvaranja racionalnog reda u javnoj upravi i njezinoj službi svim građanima s ciljem napretka i promicanja općeg blagostanja.

O Škrlcu je već mnogo pisano u hrvatskoj historiografiji, a njegovi su pravno-politički traktati i objavljeni u prijevodu na hrvatski jezik. Međutim, njegov je utjecaj u politici Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva ostao donekle nepoznat. Škrčevi tekstovi pokazuju da je tijekom vladavine Josipa II. prestao biti zagovornik vladarevih ideja u državnoj upravi te postao jedan od glavnih kritičara apsolutističke vlasti pozivajući se na ustavni poredak staleškog uređenja zemalja ugarske krune unutar Habsburške Monarhije. Istraživanja provedena u okviru projekta *Europski korijeni moderne Hrvatske: transfer ideja na političkom i kulturnom polju u 18. i 19. stoljeću* na arhivskoj građi koja se čuva u Hrvatskom, Austrijskom i Mađarskom državnom arhivu pokušavaju rasvijetliti upravo tu epizodu Škrčeve karijere s namjerom da ukažu na raznovrsne utjecaje na djelatnost profesionalnih javnih službenika u razdoblju protomodernizacije državne uprave.

Bibliografija (izbor)

Izvori

Hrvatski državni arhiv, HDA-1 (Sabor Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije), HDA-12 (Hrvatsko kraljevsko vijeće), HDA-26 (Vrhovna uprava škola Zagrebačkog distrikta)

Državni arhiv Mađarskog nacionalnog arhiva, A1 i A39 (Ugarska dvorska kancelarija), C43 (Ugarsko namjesničko vijeće)

Austrijski državni arhiv, Haus-, Hof- u. Staatsarchiv, Länderabteilungen, Ungarische Akten – Specialia.

Literatura

Berény, Pál. *Skerlecz Miklós báró élete és művei*. Budapest: MKK, 1914.

Cuvaj, Antun. *Nikola pl. Skerlecz Lomnički*. Zagreb, 1913.

Erceg, Ivan. „Pregled razvoja merkantilizma u Habsburškoj Monarhiji s posebnim osvrtom na feudalnu Hrvatsku“, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 6 (1979), 21-44.

Horváth, László. „Egy XVIII. századi magyar közgazdász nézetei. Skerlecz Miklós gazdaságelméleti elvei a Descriptio alapján“, *Társadalom és gazdaság Közép- és Kelet-Europában* 21 (1999) 2: 20-37.

Krčelić, Baltazar Adam. *Annuae ili Historija 1748-1767*. Prev. Veljko Gortan. Zagreb: JAZU 1952.

Lunaček, Vladimir. „Hrvatski kameralist Nikola Škrlec Lomnički“, *Historijski zbornik* 16 (1962), 141-181.

Marczali, Henrik. *Az 1790/1-diki országgyűlés*, sv. 1-2. Budapest: MTA, 1907.

Maurović, Milivoj. „Notitia de praecipuis officiis regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae (Kritičke crtice iz 18. stoljeća o hrvatskoj upravi)“, *Rad JAZU* 222 (1920), 1-29.

Vranjican, Stjenko (ur.), *Nikola Škrlec Lomnički 1729.-1799.*, sv. 1-4, Zagreb: HAZU et al., 1999-2006.

Vranjican, Stjenko, „Nikola Škrlec Lomnički (1729-1799)“, u: *Liberalna misao u Hrvatskoj (prilozi povijesti liberalizma od kraja 18. do sredine 20. stoljeća)*, ur. A. Feldman et al. Zagreb 2000, 1-23.

U potrazi za ekonomskom samostalnošću: gospodarica kuće ili sluškinja¹

Mirela KREŠIĆ

Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu
mirela.kresic@pravo.hr

Tijekom tzv. kratkog devetnaestog stoljeća na europskom prostoru odvija se prijelaz iz tradicionalnog u moderno društvo te se pritom postavljaju temelji modernog pravnog uređenja koje se, u određenoj mjeri, odnosi i na uređenje pravnog položaja žena. Na hrvatskom prostoru, u još uvijek izrazito patrijarhalnom društvu, taj se prijelaz odvijao prvenstveno zahvaljujući promjenama u pravnom uređenju do kojih je došlo uvođenjem austrijskog Općeg građanskog zakonika (OGZ). OGZ je pravni položaj žene velikim dijelom izjednačio s pravnim položajem muškarca. No ravnopravnost, iako zajamčena, nije bila dosljedno provođena. Neovisno o tome OGZ se u pogledu uređenja položaja žene, bila ona udana ili neudana, smatrao prilično naprednim zakonikom. U prilog tome govori i činjenica da je, za razliku od nekih drugih europskih građanskih zakonika, OGZ ženama zajamčio visok stupanj gospodarske neovisnosti stoga što im nije ograničavao slobodu obavljanja samostalnog zvanja.

Neravnopravnost žene u obitelji i društvu proizlazila je, među ostalim, i iz njezine ekonomske ovisnosti o ocu, poslije suprugu. Podjela rada na temelju spola, prisutna od početaka civilizacije, omogućila je muškarcima veću moć u krugu obitelji, ali i veću gospodarsku te posljedično i političku moć u društvu. Dokument o građanskim pravima žena iz vremena Francuske revolucije traži da se ženska prava izjednače s pravima muškaraca te da im se omogući, između ostalog, jednak pristup radnim mjestima i poslovima u skladu s njihovim sposobnostima. Razvijanje tih sposobnosti omogućavao je sustav obrazovanja.

¹ Naslov rada parafraza je rečenice iz govora Stjepana Radića o programskim obilježjima Hrvatske pučke seljačke stranke i u okviru toga o odnosu stranke prema ženama koji je održao na zasjedanju Hrvatsko-slavonskog sabora 1910. te komentar Vitomira Koraća, zastupnika Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije. Branka Boban, „Materinsko carstvo“. Zalaganje Stjepana Radića za žensko pravo glasa i ravnopravan položaj u društvu“, u: *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman (Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“; Ženska infoteka, 2004), 196.

Stoga je zagovaranje prava na obrazovanje žena postalo jedan od ključnih zahtjeva kojima su žene nastojale promijeniti svoj položaj, jer se obrazovanjem stjecala gospodarska i društvena samostalnost. Hrvatski obrazovni sustav značajnije je promijenjen reformama provedenim sedamdesetih godina 19. stoljeća kada je za svu djecu, dakle i za djevojčice, uvedeno obvezno pohađanje petogodišnje osnovne škole. Iako se broj nepismenih djevojaka pomalo smanjivao, odgoj i obrazovanje ženske djece i dalje su bili zanemareni. Malo je djevojčica pohađalo školu, a većina ih je, osobito one slabijeg imovnog stanja, svoje obrazovanje završavala na osnovnoškolskoj razini. Ipak, otvarale su se škole koje su djevojkama omogućavale daljnje obrazovanje i stjecanje određenih kvalifikacija odnosno konkretnog zvanja, izlazak na tržište rada i gospodarsko osamostaljivanje.

Unatoč tomu što hrvatske žene nisu imale mogućnost stjecanja raznovrsnijeg obrazovanja kao osnove za značajniji iskorak na tržište rada, upravo su one bile te koje su u tradicionalnoj podjeli na muške i ženske poslove prelazile granicu te su uslijed ratova i manjka muške radne snage, odlaska muškaraca na sezonske poslove izvan mjesta prebivališta i u inozemstvo (to je vrijeme masovnih ekonomskih migracija) ili zbog udovištva počele raditi i neke tipično muške poslove. Međutim, kad govorimo o ženskom radu, moramo, između ostalog, voditi računa i o društvenom položaju žena. Naime, hrvatske žene iz plemićkih i iz bogatih građanskih obitelji u braku nisu radile, ako imamo u vidu rad izvan kuće s ciljem privređivanja. Za razliku od njih, žene iz manje bogatih građanskih obitelji – obrtničkih, trgovačkih i činovničkih – radile su te su nosile značajan teret u održavanju obitelji. Zapošljavanje žena, načelno omogućeno OGZ-om, bilo je praćeno liberalizacijom bavljenja obrtom i trgovinom, odnosno propisima koji ženama nisu ograničavali bavljenje tim poslovima, što je pridonijelo sudjelovanju žena u gospodarskim aktivnostima kao samostalnih pravnih subjekata, radeći uz supruga ili npr. preuzimanjem nekog posla nakon suprugove smrti. Neovisno o tome kojoj su društvenoj kategoriji pripadale, prihod koji su zaposlene žene ostvarivale nije bio velik, između ostalog i zbog nejednakih plaća na tržištu rada. Iznimku je predstavljalo zanimanje učiteljice čija je plaća bila izjednačena s plaćom učitelja, što je bila rijetkost i unutar Monarhije i na europskoj razini. To je zanimanje ženama osiguravalo relativno sigurno i stabilno zaposlenje te je bilo financijski zadovoljavajuće.

Iako je izloženi pravni okvir (austrijski OGZ, ugarsko-hrvatski Obrtnički i Trgovački zakon te hrvatski Zakon o školstvu) ženama omogućio gospodarsku aktivnost, odnosno iskorak u javnu sferu koju karakterizira plaćeni rad kao temelj gospodarske samostalnosti, hrvatske su žene još prilično dugo prevladavale među nekvalificiranom radnom snagom, dobivale nisku nadnicu odnosno plaću te živjele na granici egzistencijalnog minimuma.

Bibliografija (izbor)

Cesarski patent od 29. studena 1852. kriepostan za kraljevine Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju, vojvodinu srbsku i tamiški banat, kojim se za ove krunovine uvodi sa više stegah i s potanjim ustanovami obći građanski zakonik od 1. lipnja 1811., i u kriepost stavlja počamši od 1. svibnja 1853. U: *Tumač obćemu austrijanskomu građanskom zakoniku – knjiga I*, uredili: Adolf Rušnov, Stjepan Posilović, 19-26, Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Stj. Kugli), [1910].

Pomoćnik za javnu upravu: sbirka najvažnijih zakonah i naredabah o javnoj sigurnosti, obćem zdravlju, i o narodno-gospodarskoj prigodbi u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji s pripojenom bivšom hrv- slav. Krajinom, 580-596, uredio: Milivoj Vežić, Zagreb: Naklada akademijske knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1884.

Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. U: *Sbornik zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1874., komad XX, broj 49.

Zakonski članak XXXVII.:1875. zajedničkog hrvatsko-ugarskog sabora o trgovačkom zakonu. U: *Sbornik zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1874., komad XXXIII, broj 79. s kasnijim izmjena i dopunama.

Boban, Branka. „Materinsko carstvo’. Zalaganje Stjepana Radića za žensko pravo glasa i ravnopravan položaj u društvu“. U: *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, uredila: Andrea Feldman, 191-209, Zagreb: Institut Vlado Gotovac; Ženska infoteka, 2004.

Krešić, Mirela. „*Praesumptio muciana* and the Status of Croatian Women with Respect to the Law of Succession according to the ABGB“. U: „*Ius commune graeco-romanum*“. *Essays in Honour of Prof. Dr. Laurent Waelkens*, 225 – 240, uredili: Druwe, Wouter; Decock, Wim; Angelini, Paolo; Castelein, Matthias, Leuven: Peeters, 2019.

Krešić, Mirela. „Žensko pitanje u reformama bana Ivana Mažuranića“. U: *Intelektualac, kultura, reforma: Ivan Mažuranić i njegovo vrijeme*, 229 – 247, uredili: Čepulo, Dalibor; Rogić Musa, Tea; Roksandić, Drago. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019.

Hrvatska pedagogija od 70-ih godina 19. stoljeća do 1918. – transfer europskih pedagoških ideja

Štefka BATINIĆ

Hrvatski školski muzej, Zagreb
sbatinic@hsmuzej.hr

Transfer europskih pedagoških ideja i praksi u Hrvatsku tijekom posljednja tri desetljeća 19. i prva dva desetljeća 20. stoljeća, kada se konstituira hrvatska pedagogija, može se pratiti na tri osnovne razine, a to su: formalna pedagoška izobrazba učitelja, stručna pedagoška literatura te studij i usavršavanje u inozemstvu.

Brezinkina (2008: 12) tvrdnja da je interes za znanstvenu pedagogiju u Austriji bio veći među pučkoškolskim učiteljima, čija se profesionalna predodžba o sebi temeljila na pedagogiji, nego među gimnazijskim nastavnicima, čija se predodžba o sebi temeljila na stručnim znanostima koje su studirali, primjenjiva je i na Hrvatsku. Učitelji su odigrali važnu ulogu u razvoju praktične i teorijske pedagogije, koja im je bila važna i zbog unapređenja odgojno-obrazovnog rada i zbog profesionalnog identiteta. Samo godinu dana nakon dolaska u zagrebačku Preparandiju Stjepan Basariček (1848. – 1918.), kao prvi svjetovni nastavnik pedagogije, a dotad pučki učitelj, izdaje svoj prvi pedagoški udžbenik *Teorija pedagogije ili nauk ob uzgoju* (1876.). Sljedeće godine objavljuje i udžbenik psihologije *Kratko iskustveno dušoslovje*, a epitet utemeljitelja teorijske pedagogije u Hrvatskoj stekao je nakon objavljivanja kompleta pedagoških udžbenika u nakladi Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora *Uzgojoslovje* (1880.), *Povijest pedagogije* (1881.), *Obće obukoslovje* (1882.) i *Posebno obukoslovje* (1884.). Basaričekovi udžbenici, koji su svoju teorijsku osnovu imali u djelima njemačkoga pedagoga Johanna Friedricha Herbarta (1776. – 1841.), rabili su se u učiteljskim školama, uz nekoliko prerada i novih izdanja, sve do dvadesetih godina 20. stoljeća, pa se razdoblje od sredine sedamdesetih godina 19. stoljeća do Basaričekove smrti 1918. može nazvati Basaričekovim razdobljem. Herbartovu su pedagogiju zastupali i Franjo Marković (1845. – 1914.), prvi predavač pedagogije kandidatima za srednjoškolske profesore, studentima Filozofskog fakulteta u Zagrebu 1876. godine, te Đuro Arnold (1853. – 1941.), prvi profesor pedagogije i voditelj Pedagogijskog seminara (1896.) na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Važnu ulogu u stručnoj i znanstvenoj komunikaciji imali su časopisi. Od 1859., kada je počeo izlaziti prvi hrvatski pedagoški časopis *Napredak*, do početka Prvoga

svjetskog rata u Hrvatskoj je pokrenuto tridesetak različitih pedagoških časopisa. Njihovi pokretači, urednici i suradnici bili su većinom pučkoškolski učitelji. Za stručnu pedagošku literaturu presudna je bila nakladnička djelatnost Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora koji odmah po osnutku 1871. pokreće nakladničku cjelinu *Pedagogijska biblioteka* (od 6. sveska *Knjižnica za učitelje*) u kojoj su do 1917. objavljena 54 sveska, među kojima i prijevodi djela pedagoških klasika kao što su Komenský (*Didaktika*, 1871.; *Informatorijum za školu materinsku*, 1886.; *Velika didaktika*, 1900.), Spencer (*Nauk ob uzgoju*, 1883.), Rousseau (*Emil ili ob uzgoju*, 1887. – 1889.), Pestalozzi (*Miroslav i Bogoljuba*, 1891.) i Rabelais (*Misli o uzgoju*, 1894.).

Treći model recepcije europskih pedagoških ideja i praksi u Hrvatskoj bio je putem individualnih iskustava stečenih na studiju ili studijskim boravcima i putovanjima, ponajprije u zemlje njemačkoga govornog područja. Tako primjerice učiteljica Marija Jambrišak kao prva žena pohađa Dittesov *Pädagogium* u Beču od 1871. do 1873., učitelj Jure Turić usavršava se u Jeni, gdje 1892. stječe doktorsku titulu, Franjo Higy-Mandić brani 1913. disertaciju u Zürichu, a učitelj Ivan Tomašić početkom 20. stoljeća iskustva stečena na studijskim putovanjima po Austriji, Češkoj, Njemačkoj i Švicarskoj primjenjuje u svom školskom radu u pučkoj školi u zagrebačkom Trnju. Tomašić, zajedno s Vjekoslavom Košćevićem, početkom 20. stoljeća promiče ideje pokreta za umjetnički odgoj i pokreta radne škole u Hrvatskoj.

Europski modernizacijski procesi, koji su se odražavali na svakodnevni život i bili glavnim uzrocima reforme života, društvenih, kulturnih i pedagoških pokreta europskog *fin de sièclea*, reflektirali su se i na Hrvatsku. Na pedagoškom polju manifestirali su se kritikom *stare* škole i *stare* pedagogije, zasnovane na Herbartovu pedagoškom sustavu, te pokušajima promjene pedagoške paradigme i implementiranja europskih reformskih pedagoških koncepcija u hrvatski obrazovni sustav.

Bibliografija

Arhivska građa

Hrvatska, Hrvatski školski muzej – Arhivska zbirka, Zagreb, osobni fondovi:

Basariček, Stjepan (HŠM A 145)

Košćević, Vjekoslav (HŠM A 2059)

Tomašić, Ivan (HŠM A 1016)

Objavljeni izvori i literatura

Batinić, Štefka. „Povijesni razvoj i recepcija reformne pedagogije u Hrvatskoj“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2014.

Brezinka, Wolfgang. „Uspon i kriza znanstvene pedagogije“. *Anali za povijest odgoja* 7 (2008), br. 7: 7-21.

Čehok, Ivan. „Filozofsko utemeljenje pedagogije: sporovi oko herbartizma“. U: *Fin de siècle Zagreb – Beč*, ur. Damir Barbarić, 62-82. Zagreb: Školska knjiga, 1997.

Filipović, Ivan. *Bečke pedagoške slike*. Zagreb: Tiskom Lav. Hartmána i družbe, 1870.

Franković, Dragutin, ur. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.

Hopfner, Johanna; Németh, András, ur. *Pädagogische und kulturelle Strömungen in der k. u. k. Monarchie: Lebensreform, Herbartianismus und reformpädagogische Bewegungen*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2008.

Hrvatski učitelj: časopis za školu i dom 1 (1877) – 19 (1895).

Napredak: časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži 11 (1870) – 60 (1919).

Preporod: pedagoška smotra za roditelje, učitelje i sve prijatelje mladeži 1 (1905) – 10 (1914).

Školski prijatelj: časopis za promicanje pučkoga školstva 1 (1868) – 9 (1976).

Tomasić, Ivan. „Iz mojih putnih uspomena: (Prilozi poznavanju nekih pojava našega najnovijega školstva“. *Anali za povijest odgoja* 21 (2023), br. 21: 33-123.

Tunkl, Antun. „Rad ‘Hrv. pedagoško-književnoga zbora’ oko izgradnje naše pedagoške knjige“. U: *Pedesetogodišnjica Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora*, 14-29. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, 1923.

Rukopis *Osnove opće financijalne znanosti* A. F. Albelyja i transfer ideja iz znanosti o eraru

Zrinko NOVOSEL

Hrvatski institut za povijest, Zagreb
zrinko.novosel@gmail.com

Najambiciozniji pokušaj recepcije ideja iz područja javnih financija među hrvatskim intelektualcima prve polovice 19. stoljeća zasigurno je neobjavljeni rukopis *Osnove opće financijalne znanosti* (*Rudimenta politicae universalis aerarii*) Antuna Ferdinanda Albelyja (1794. – 1875.), profesora Kraljevske akademije znanosti u Zagrebu (1776. – 1850.). Taj priručnik iz znanosti o eraru, odnosno javnoj blagajni, koji je autor dovršio i pripremio za objavu 1824. godine, ostao je neobjavljen do kraja 20. stoljeća, kada dolazi do njegova kritičkog izdanja. Latinski tekst Albelyjeve knjige bio je namijenjen studentima Pravnog fakulteta Akademije u Zagrebu i trebao je prema modelima razvijenim na njemačkim protestantskim sveučilištima osuvremeniti pogled na upravni i financijski aspekt znanosti o državi te preispitati fiziokratske i kameralističke paradigme ekonomske znanosti. Ovim radom nastojat će se rasvijetliti Albelyjevi intelektualni uzori i ishodišta ideja koje je iznio u svom opsežnom priručniku.

Historizacijom intelektualnih transfera i razmjene znanja već se ukazalo na višeslojnost tih fenomena, no u posljednje vrijeme, a posebno uza sve intenzivniju interakciju povijesti i digitalne tehnologije, rasprave u ovom polju povijesne znanosti intenziviraju se. Stoga će se u radu posebno isticati metodološki model koji uključuje tradicionalni historiografski pristup *pomnog* čitanja izvorne građe, odnosno Albelyjeva udžbeničkog teksta i odabranih političko-ekonomskih djela kojima se koristio, te čitanje *iz daljine* koje se vrši upotrebom računalnih alata za obradu i analizu tekstualne građe. Na taj se način u istraživanju *Osnova opće financijalne znanosti* provodi dvostruka analiza tekstova kojom će se Albelyjeve ideje smjestiti u širi akademski kontekst. Čitanje *iz daljine* u tom smislu poslužit će i kao korekcija zaključaka koji se u dosadašnjim istraživanjima, ali i u ovome radu donose na temelju *pomnog* čitanja.

Kao preduvjet za postupak čitanja *iz daljine* trebalo je provesti digitalizaciju i organizaciju odabrane tekstualne građe kako bi se ona mogla obraditi digitalnim

alatima. Njima se inicijalno provodi kvantitativna analiza učestalosti pojmova u analiziranim djelima, čime se dobiva uvid u njihovu zastupljenost kod pojedinih autora. Potom se izrađuje vizualizacija umreženosti središnjih pojmova, koja ovisi o njihovoj frekvenciji i kolokaciji u odnosu na manje učestale pojmove. Takve mreže pojmova, u kojima se prezentira međuodnos termina kao što su *troškovi*, *prihodi*, *država* ili *erar*, ukazuju na različite postupke kojima su autori formulirali svoje ideje o upravljanju državnim financijama. Kada se usporede kod različitih autora, izneseni aksiomi o državnoj blagajni te učestalost i umreženost pojmova koji ih označavaju nude potpunu sliku Albelyjevih intelektualnih uzora, ali i promjene akademskog diskursa o pitanjima javne ekonomije početkom 19. stoljeća. Ovom studijom slučaja Albelyjeve knjige dolazi se do zaključka da je pripadao novoj generaciji ekonomskih stručnjaka koji formiraju disciplinu *nacionalne ekonomije* iako je u visokoškolskom sustavu Habsburške Monarhije, unutar kojeg je ostvario svoju karijeru, i dalje prevladavala kameralistička misao. Upravo na temelju nekih saznanja o Albelyjevim znanstvenim odlukama pri pisanju *Osnova opće financijske znanosti* može se reći i nešto više o mogućim razlozima zbog kojih je djelo ostalo u rukopisu gotovo dva stoljeća nakon nastanka.

Bibliografija

Albely, Antun Ferdinand. *Rudimenta politicae universalis aerarii. Osnove opće financijske znanosti*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, 1996.

Čepulo, Dalibor. „Hrvatska pravna povijest i nastava pravne povijesti na Pravnom fakultetu u Zagrebu od 1776. do danas“. *Zbornik PFZ* 63 (2013), 885-919.

Frambach, Hans. „The Decline of Cameralism in Germany at the Turn of the Nineteenth Century“. U: *Cameralism in Practice. State Administration and Economy in Early Modern Europe*, uredili Marten Seppel i Keith Tribe, 239-262. Woodbridge: Boydell and Brewer, 2017.

Gönczi, Katalin. *Die europäischen Fundamente der ungarischen Rechtskultur*. Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann, 2008.

Hanák, Peter, ur. *Die Geschichte Ungarns. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Essen: Reimar Hobling Verlag, 1988.

Herkov, Zlatko. *Iz povijesti javnih financija, financijskog prava i razvitka financijske znanosti Hrvatske: od početka 16. stoljeća do polovice 19. stoljeća*. Zagreb: Pravni fakultet, 1985.

Horbec, Ivana. *Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj 18. stoljeća*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.

Jelavich, Barbara. *Modern Austria. Empire and Republic, 1815 – 1986*. Cambridge – New York – Malbourne: Cambridge University Press, 1987.

Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva*. Zagreb: Sandorf, 2018.

Moretti, Franco. „Network Theory, Plot Analysis“. *Literary Lab Pamphlet* 2 (2011), 2-31.

Pavić, Željko, ur. *Pravni fakultet u Zagrebu*. knj. 3. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, 1996.

Secord, James A. „Knowledge in Transit“. *Isis* 95 (2004), 654-672.

Szabadfalvi, Józef. „The Beginnings of Hungarian Legal Philosophical Thinking“. *ARSP: Archiv fur Rechts- und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy* 96 (2010), 337-347.

Tribe, Keith. „Cameratism and the Science of Government“. *The Journal of Modern History* 56 (1984), 263-284.

Van Vugt, Ingeborg. „Using Multi-Layered Networks to Disclose Books in the Republic of Letters“. *Journal of Historical Network Research* 1 (2017), 25-51.

Latinski jezik kao odbačeno sredstvo kulturnog transfera: *Ogled o sudbini latinskog jezika (1833.)* Dubrovčanina Marka Faustina Galjufa

Teodora SHEK BRNARDIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb
teashek@gmail.com

Godinu dana prije smrti, 1833. godine, jedan od posljednjih dubrovačkih latinista Marko Faustin Galjuf (1765. – 1834.) objavio je u Torinu apologetsku knjižicu *Ogled o sudbini latinskog jezika (Specimen de fortuna Latinitatis)*. Prema riječima belgijskog profesora Jozefa IJsewijnja, „utemeljitelja novolatinskih studija“, radi se o izuzetno rijetkoj zdravorazumskoj obrani opće uporabe latinskoga jezika u prvoj polovici 19. stoljeća. Naime, Galjuf, koji je 1780. godine otišao iz Dubrovnika na studij u Rim, u pijaristički *Collegium Nazarenum* i nikada se više nije vratio u rodni grad, bio je na glasu kao jedan od najboljih improvizatora toga vremena, tj. *ad hoc* prevoditelja sa živih jezika na latinski jezik. Za sebe je u jednom epigramu rekao da je „po sudbini Dubrovčanin, po životu Talijan, a po jeziku Latin“ (*Sorte Ragusinus, vita Italus, ore Latinus*), aludirajući na svoj višestruki identitet i lojalnosti, kakvi su bili uobičajeni u ranonovovjekovno doba. U doba restauracije nakon sloma Napoleonova carstva i uspostave novoga europskog poretka Galjufova obrana latinskog jezika nadišla je granice književnosti i prometnula se u civilizacijsku bitku „protiv nadolazećeg barbarstva koje su zastupali oni koji su bili ‚pofrancuzeni‘, romantičari i neprijatelji Svete Stolice“.

Ako se biografski kontekstualizira Galjufov spis, njegovo zalaganje za očuvanje latinskog jezika kao jezika znanosti, Katoličke crkve i međunarodne komunikacije može izazvati čuđenje jer je Galjuf bio vjeran podanik francuske vlasti koji je ostvario karijeru u Francuskoj Napoleonova doba. Međutim, taj se obrat desio zbog ponovnog zadobivanja naklonosti posebno svetog oca Pija VII., kao i želje za povratkom u Rim u koji se nije mogao vratiti od 1814. godine. Pamtila se, naime, Galjufova javna podrška revolucionarnoj Rimskoj Republici 1798. – 1799. kada je prethodni papa Pio VI. bio otet i odveden u sužanjstvo u Francusku, gdje je i umro.

Galjufove izvrsne improvizatorske sposobnosti ukazivale su na odlično poznavanje latinskog jezika čiju uporabu brani u svome spisu. U istraživanjima kulturnog

transfera prijevodi i prevodilačke prakse zauzimaju posebno mjesto. Preko njih se, naime, ne susreću samo dva jezika, već i dvije kulture, a u slučaju latinskog jezika jedna je kultura univerzalna, europska, dok je druga partikularna, nacionalna. Klasično humanističko obrazovanje s naglaskom na latinskom jeziku odigralo je veliku ulogu u prijenosu znanja o grčkim i rimskim starinama, a novolatinska je književnost djelovala unutar žanrovskih okvira koji su nastali u dalekoj prošlosti i nisu bili podložni promjenama. Komunikacija, bilo pisana bilo usmena, na latinskom jeziku omogućavala je, dakle, sudjelovanje u stvaranju općeeuropske baštine. Nadalje, komuniciranje s latinskim govornicima širom Europe imalo je vrlo važnu integrirajuću ulogu u stvaranju zajedničkoga europskog identiteta.

U ovom radu najprije će se kontekstualizirano analizirati struktura i sadržaj Galjufova ogleđa te izdvojiti najvažnije točke u njegovoj brižno raščlanjenoj argumentaciji. Izdvojiti će se koncepti koji se odnose na cirkuliranje i transfer znanja. Ogleđ ima 28 stranica tiskanog teksta podijeljenog na tri knjige s ukupno deset posebno naslovljenih poglavlja. Nakon Uvoda slijedi prva knjiga s naslovom *Stanje latinskog jezika (Linguae Latinae status)* koja obuhvaća dva poglavlja; druga je knjiga naslovljena *Usporedba latinskog jezika s drugim jezicima (Linguae Latinae cum aliis linguis comparatio)* i ima četiri poglavlja, dok treća, *Prikladnost latinskog jezika (Linguae Latinae oportunitas)*, sadržava tri poglavlja. Izvanredno zanimljiv Galjufov život i njegov opus zanemareni su i u historiografskim i u književnopovijesnim okvirima, te će se ovim radom nastojati dati poticaj novim istraživanjima.

Bibliografija

Djela Marka Faustina Galjufa

Discorso del cittadino Faustino Gagliuffi recitato il giorno 23. Febr. (5. Ventoso) anno VI. repubblicano 1. della Repub[blica] Romana. Eroi della Repubblica Francese // Discours prononcé par le citoyen Faustin Gagliuffi le 5. Ventose (23. Février) An 6.e Rep. et 1. de la République Romaine. Héros de la République Française, [Rim], [1798.]

Versi estemporanei di Francesco Gianni colla traduzione improvvisa di Faustino Gagliuffi. Pariz: P. Didot il Maggiore, Anno VIII [1800].

Navis Ragusina, Eidyllum Marci Faustini Gagliuffi hetruscis versibus redditum a Lazaro Papia. Lucca: Francesco Bertini, 1819.

Scherzi estemporanei latini del sig. Don Faustino Gagliuffi in occasione di viaggio per la Svizzera, Monaco e Verona. Verona: Paolo Libanti, 1826.

Specimen de fortuna Latinitatis. Accedunt Poemata varia meditata et extemporalia.
Torino: Officina Favale, 1833.

„Pismo. Sloboda=Jednakost. Prevela Morana Čale-Knežević.“ U: *Dubrovačka Republika i Francuska Revolucija./ La République de Dubrovnik et la Révolution François*, piredio Miljenko Foretić, 145-146. Dubrovnik: MH Dubrovnik, 1996.

Literatura

[Anonim], „Faustin Gagliuffi“. *Slovinac* 5 (1882), br. 15: 234–236.

[Anonim], „Marco Faustino Gagliuffi“. *Gazzetta di Zara* 3 (1834), br. 19: 76.

Armando, David Riccardo. „Marco Faustino Gagliuffi“. *Dizionario biografico degli Italiani* 51 (1998), pristup ostvaren 28. V. 2023., [https://www.treccani.it/enciclopedia/marco-faustino-gagliuffi_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/marco-faustino-gagliuffi_(Dizionario-Biografico))

Bakija, Katja. „Marko Faustin Galjuf – improvizator, pjesnik i prevoditelj“. *Riječ (časopis za filologiju)* 9 (2003), br. 1: 103-108.

Bertiau, Christophe. „Neo-Latin Literature in Nineteenth-Century Europe: An Overview“. *History of European Ideas* 43 (2017), br. 5: 416-426.

Bratičević, Irena. „Petrarkini soneti u prepjevu Marka Faustina Galjufa, Luka Stullija i Vlaha Getaldića na latinski“. U: *Petrarca i petrarkizam u hrvatskoj književnosti*, uredili Bratislav Lučin i Mirko Tomasović, 317-327. Split: Književni krug Split, 2006.

Capriotti, Marco. *L'improvvisazione poetica nell'Italia del settecento, La storia e le forme*. Rim: Accademia dell'Arcadia, 2022.

Carrer, Luigi „M. Faustino Gagliuffi“. U: *Galleria di Ragusei illustri*, 1-6. Dubrovnik: Pier-Franceso Martecchini, 1841.

Čapská, Veronika. „Cultural Transfers by Means of Translation. Bohemian Lands as a Space of Translation Flows During the Seventeenth and Eighteenth Centuries“. U: *Processes of Cultural Exchange in Central Europe, 1200–1800.*, uredili Veronika Čapská, Robert Antonin i Martin Čapský, 77-127. Opava: European Social Fund, 2014.

Čosić, Stjepan. *Dubrovnik nakon pada Republike: 1808.-1848.* Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1999.

Dukat, Vladoje. „Vergilije kod Hrvata“. *Ljetopis JAZU* 44 (1930-31), 166-232.

Dužević, Tihana. „Književno-povijesna analiza djela „Navis Ragusina“ Marka Faustina Galjufa“. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2015.

Foretić, Miljenko. „Marko Faustin Galjuf“. U: *Dubrovačka Republika i Francuska Revolucija./ La République de Dubrovnik et la Révolution Française*, piredio Miljenko Foretić, 154-155. Dubrovnik: MH Dubrovnik, 1996.

G., L. „Faustini Gagliuffi Specimen de fortuna latinitatis. [...]“ *Giornale Arcadico di Scienze, Lettere ed Arti* 86 (1841), 360-374.

Giannini, Giovanni. „Un insigne latinista raguseo ingiustamente dimenticato“. *Archivio storico per la Dalmazia*, sv. 3, 2 (1927), br. 13: 119–122.

Giannini, Giovanni. „Elenco degli scritti a stampa di M. Faustino Gagliuffi“. *Archivio storico per la Dalmazia*, sv. 3, 2 (1927), br. 15: 13–30.

Gjivanivić, Niko. „U spomen Dubrovčanina Marka Faustina Galjufa (15. II. 1765.-16. II. 1834.)“. *Narodna svijest*, (Dubrovnik), 17 (1935), br. 4: 5.

Gortan, Veljko. „Hrvatski latinisti u XVIII stoljeću“. *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 5 (1978), br. 1: 5-13.

Gortan, Veljko. „Marko Faustin Galjuf – Marcus Faustinus Gagliuffius 1765–1834“. U: *Pet stoljeća hrvatske književnosti. Hrvatski latinisti*, sv. 2., priredili Veljko Gortan i Vladimir Vratović, 897–901. Zagreb: Matica hrvatska-Zora, 1970.

Gortan, Veljko. „Specimen de fortuna latinitatis“ Dubrovčanina Marka Faustina Galjufa“. *Živa antika* 28 (1978), br. 1-2: 379-384.

Gortan, Veljko. „Posljednji hrvatski latinisti u Dubrovniku“. *Živa antika* 21 (1971), br. 1: 325–334.

Hazard, Paul. *La Révolution française et les lettres italiennes, 1789-1815*. Pariz: Hachette, 1910.

Helander, Hans. „The Roles of Latin in Early Modern Europe“. *L'annuaire du Collège de France. Cours et travaux* (2012), br. 111: 885-887.

Ijsewijn, Jozef i Dirk Sacré. „The ultimate efforts to save Latin as the means of international communication“. *History of European ideas* 16 (1993), br. 1-3: 51-66.

Jordan, Albert. „Modern European Languages and Universality“. *History of European Ideas* 16 (1993), br. 4-6: 371-375.

Körbler, Đuro. „Dubrovčanin Marko Faustin Galjuf (Gagliuffi), posljednji naš znatniji latinist (1765. – 1834.): [izvadak iz rasprave]“. *Ljetopis JAZU* sv. 25 (1910), 73-75.

Körbler, Đuro. „Dubrovčanin Marko Faustin Galuf (Gagliuffi), posedni naš znatniji latinist : (1765-1834.)“. *Rad JAZU* knj. 194 (1912), 182 – 249.

Moretti, Violeta. „Latin proverbs as a two-way road of cultural transfer“. U: *First International Scientific Conference FILKO – Philology, culture and education – Conference proceedings*, uredili Dragana Kuzmanovska et al., 615-621. Štip: Univerzitet Goce Delčev, 2016.

Picanyol, Leodegario. *Un insigne latinista: Marco Faustino Gagliuffi. Pubbl. per la ricorrenza del primo centenario della morte*. Rim: PP. Scolopi di S. Pantaleo, 1934.

Rava, Luigi. „Il cittadino G., raguseo, presidente del Tribunale della Repubblica Romana nel 1798“. *Nuova Antologia* 54 (1919), 144-158.

Torbarina, Josip. „Hrvatski latinisti 18. stoljeća u Dubrovniku“. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole* 3 (1975), br. 3: 49-60.

Vitagliano, Adele. *Storia della poesia estemporanea nella letteratura italiana dalle origini ai nostri giorni*. Rim: E. Loescher, 1905.

Walser-Bürgler, Isabella. *Europe and Europeaness in Early Modern Latin Literature. Fuitne Europa tunc unita?* Leiden: Brill, 2021.

Žic, Nikola. „Marko Galjuf, 100-godišnjica smrti dubrovačkog humaniste“. *Narodna svijest*, (Dubrovnik), 2. 5. 1934., 1.

Žic, Nikola. „Marko Galjuf. 100-godišnjica smrti dubrovačkog humaniste“. *Obzor* 75 (1934) br. 88: 1-2.

Novi trendovi u istraživanju povijesti čitanja u hrvatskoj historiografiji

Dinko ŽUPAN

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
dinkozup@hotmail.com

Tematika povezana s povijesti čitanja u hrvatskoj je historiografiji sve do kraja 20. stoljeća bila vrlo slabo istražena, ali je od početka 21. stoljeća vidljiv trend povećanja broja radova i knjiga o povijesti čitanja. U radu ću prikazati znanstvenu produkciju koja se odnosi na povijest čitanja u hrvatskoj historiografiji unazad dvadesetak godina. Velike praznine u istraživanju povijesti čitanja u tih su dvadesetak godina osim povjesničara i povjesničarki popunjavali i istraživači povijesti književnosti, bibliotekarstva, pedagogije i kulturne antropologije. Taj multidisciplinarni interes za povijest čitanja prati trendove u svjetskoj historiografiji u kojoj se istraživanje povijesti čitanja razvija u više smjerova i grana prema svim humanističkim i društvenim disciplinama, pa se danas povijest čitanja ne može povezivati samo s jednom disciplinom jer su teme koje se istražuju uglavnom interdisciplinarne. Prilikom istraživanja povijesti čitanja pokušava se odgovoriti na brojna pitanja o fenomenu čitanja (tko, što, koliko, gdje, kada, kako i zašto čita). Istraživači povijesti čitanja u središte svoga istraživanja stavljaju čitatelje i čitateljice, koje istražuju kroz opće čitateljske modele, na primjer puritansko čitanje u 17. stoljeću, ali i kroz prakse čitanja pojedinaca u kojima se čitanje poima kao individualna praksa. Tako se istraživači povijesti čitanja bave socijalnim kontekstom čitanja, na primjer što, kako i koliko čitaju određeni slojevi društva (klasno čitanje), ali i pojedinačnim čitanjima, na primjer što, kako, gdje i kada čitaju određeni pojedinci (individualni profili čitatelja). Istražuju se i raznolike prakse čitanja prisutne u određenom razdoblju i kod određene skupine ljudi, na primjer čitanje naglas i čitanje u sebi. Istražuje se i generacijsko čitanje, odnosno što i kako čitaju djeca, mladi i stariji čitatelji. Čitaonice, kavane i parkovi kao mjesta javnog čitanja također su predmet istraživanja, a istražuju se i privatni prostori za čitanje kao što su spavaće sobe, na primjer čitanje u krevetu. Rodno čitanje također je fenomen koji se istražuje, pa se tako istražuje žensko čitanje, na primjer ograničenja čitanja za žene i taktike izbjegavanja tih ograničenja. Interakcija čitatelja s knjigom istražuje se na dva načina, u prvom načinu istraživanja naglasak je na knjizi

kao materijalnom objektu, dok je u drugom naglasak na odnosu čitatelja s tekstem knjige. Tako se unutar knjiga istražuju tragovi koje su čitatelji ostavljali prilikom čitanja, na primjer bilješke i podcrtavanja. Izvori koji se upotrebljavaju u istraživanju čitateljskih navika i praksi brojni su, a glavni su katalozi posudbenih knjižnica, knjižarski katalozi, knjige iz obiteljskih i javnih biblioteka, osobni dnevници, memoari i korespondencije.

Bibliografija

Hameršak, Marijana. „Višestruki odnosi i neočekivani ishodi: prvo stoljeće hrvatske dječje književnosti iz vizure povijesti čitanja, knjige i djetinjstva“. *Časopis za suvremenu povijest* 41 (2009), br. 3: 783-804.

Lakuš, Jelena. „Reading Societies and their Social Exclusivity: Dalmatia in the First Half of the 19th century“. *Libellarium* 1 (2008), br. 1: 51-74.

Lakuš, Jelena. „Pisac i čitatelji: fenomen posveta kolektivnom čitatelju u Dalmaciji u prvoj polovici 19. stoljeća“. *Libellarium* 3 (2010), br. 1: 29-42.

Lakuš, Jelena; Bajić, Anita. „Dnevnik Dragojle Jarnević kao izvor za povijest knjige i čitanja“. *Književna smotra* 46 (2014), 129-143.

Lakuš, Jelena; Topić, Nada. „Pripadnici austro-ugarske mornarice i čitanje u Prvom svjetskom ratu: primjer splitske knjižare Morpurgo“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 60 (2018), 319-350.

Lakuš, Jelena. „Vilma Vukelić iz vizure povijesti čitanja“. *Časopis za suvremenu povijest* 54 (2022), br. 3: 553-583.

Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga III*. Zagreb: Školska knjiga, 2008.

Topić, Nada. „Profil profesionalnog čitatelja: čitateljske prakse Ive Vojnovića“. *Libellarium* 3 (2010), br. 2: 153-182.

Velagić, Zoran; Kristek, Andrej. „Čitatelji, knjige i tekstovi: oblici interakcije“. *Osječki zbornik* 29 (2009), 337-346.

Župan, Dinko. „*Books I have read* – Dora Pejačević kao čitateljica“. *Scrinia Slavonica* (2012), br. 12: 115-177.

Hrvatsko-češke i hrvatsko-slovačke književne veze u neoapsolutizmu. Ključna mjesta

Marijan ŠABIĆ

Hrvatski institut za povijest, Podružnica
za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
marijansabic@yahoo.co.uk

Veze hrvatskih s češkim i slovačkim književnicima i kulturnim aktivistima tijekom neoapsolutizma bile su određene prethodno uspostavljenim osobnim poznanstvima na studijima, uglavnom u Pragu, Beču i Pešti, i u revolucionarnim zbivanjima 1848. i 1849. Za zbližavanje mladih hrvatskih klerika i pripadnika hrvatskog građanskog staleža u usponu s češkim i slovačkim vršnjacima u sveučilišnim središtima bilo je važno jačanje slavenskog identiteta i međuslavenske uzajamnosti, koja je u Austrijskom Carstvu dosegla vrhunac u drugoj polovici četrdesetih. Središnje osobnosti oko kojih se slavenska akademska mladež tada okupljala bili su evanđelici i rođeni Slovaci: slavist Pavel Josef Šafařík, koji je tada živio u Pragu i Beču, i književnik Ján Kollár, koji je do 1849. bio pastor u Pešti, a potom se zaposlio na Sveučilištu u Beču. Hrvatskim, slovačkim i češkim preporodno usmjerenim intelektualcima, kako mlađe tako i srednje i starije generacije, bilo je zajedničko to da su četrdesetih godina 19. stoljeća uglavnom bili politički angažirani, dok su se nakon revolucije, u uvjetima neoapsolutizma, više posvetili književnom i znanstvenom, prije svega filološkom i historiografskom radu. Kod sva su tri naroda u ovom razdoblju primjetna dva procesa. Prvi je centralističko discipliniranje javnog i političkog života ograničavanjem političkih sloboda i regionalne autonomije te pojačanim policijsko-doušničkim nadzorom istaknutih javnih osoba iz preporodnog razdoblja. Drugi je važan proces razvoj specifičnih nacionalnih elita čiji predstavnici djeluju izvan crkvene hijerarhije, u obrazovnim i kulturnim ustanovama, kao i u državnim uredima, iz kojih su, uklanjajući se bilo kakvom eksplicitnom političkom aktivizmu, na različite načine radili u korist svoga i drugih slavenskih naroda u Monarhiji. Njihovu međusobnu korespondenciju smatram jednom od vrijednih polaznih točaka, ključnih mjesta za proučavanje kulturnih i književnih veza Hrvata s Česima i Slovcima u razdoblju od 1852. do 1860. Kao primjere bih izdvojio korespondencije koje sam osobno proučavao: Šafaříkova korespondencija s Franjom Račkim, Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim i Antunom Berčićem vrlo je važan izvor

za razumijevanje konteksta obnove ćirilometodskog kulta kao vaŹnog Źarišta slavenskih preporodnih pokreta upravo u ovom razdoblju, dok je korespondencija Matije Mesića s ćeškim i slovaćkim suvremenicima u istom razdoblju vjernim svjedoćanstvom o utjecaju predstavnika ćeške i slovaćke elite na Mesićeva nastojanja na izradi hrvatskih gimnazijskih udŹbenika, a poslije i na kadrovsku politiku pri ustrojavanju hrvatskih visokih ućilišta. IstraŹivaćima tih tema od velike su pomoći ustanove koje su osnovane kako bi se dokumenti koji se tiću razvoja knjiŹevnosti i kulture u Ćeškoj i Slovaćkoj, ukljućujući i dokumente vezane uz Źivot, rad i ostavštinu vaŹnih ćeških i slovaćkih knjiŹevnika te kulturnih radnika, prikupili, obradili i stavili na raspolaganje: Literární archiv Památníku národního písemnictví u Pragu i Literárny archív Slovenskej národnej kniŹnice u Martinu. Drugim kljućnim mjestom za proućavanje hrvatsko-ćeških i hrvatsko-slovaćkih knjiŹevnih i kulturnih veza u predmetnom razdoblju smatram uzajamno prevoćenje knjiŹevnih tekstova, a trećim općenitu kulturnu recepciju, jer su knjiŹevne i kulturne veze za neoapsolutizma u odrećenj mjeri nadomještene intenzivnim politićkim vezama između tri naroda. Većina je hrvatske, ćeške i slovaćke knjiŹevne produkcije, pa i knjiŹevnih prijevoda, u 1850-im objavljena u malobrojnim knjiŹevnim ćasopisima (hrvatski *Neven*, ćeški *Lumír*, slovaćki almanasi), što istraŹivaćima olakšava proućavanje mećusobne knjiŹevne recepcije. Budući da je znaćajnija politićka periodika, koja je u podlistku donosila kulturne vijesti iz slavenskog svijeta, kod sva tri naroda pedesetih godina 19. stoljeća uglavnom obustavljena, glavnim indikatorima njihove mećusobne kulturne recepcije i stvaranja novih mećduknjiŹevnih zajednica takoećer moŹemo smatrati knjiŹevne ćasopise.

Bibliografija

Berkopec, Oton, ur. *Ćeská a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslavii: bibliografie od r. 1800 do 1935: knihy a ćasopisy = Les belles-lettres, le théâtre, la philologie et l'ethnographie tchèque et slovaque en Yougoslavie: bibliographie depuis 1800 jusqu'á 1935: livres et revues*. Praha: Slovanský ústav, 1940.

Brešić, Vinko, ur. *Bibliografija hrvatskih knjiŹevnih ćasopisa 19. stoljeća. Svezak 1, Danicza (1835) – Dragoljub (1867)*. Zagreb: Filozofski fakultet, 2006.

Brešić, Vinko. *Ćitanje ćasopisa: uvod u studij hrvatske knjiŹevne periodike 19. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska, 2005.

Francev, Vladimir Andrejević. *Korespondence Pavla Josefa Šafařika. I. Vzajemne dopisy P. J. Šafařika s ruskymi ućenci (1825–1861)*. Praha: Ćeska akademie věd a umění, 1927–1928.

- Hauptová, Zoe. „P. J. Šafařík a hlaholice“. *Slovo* 56-57 (2006-2007), 197-207.
- Jankovič, Ján. *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre. I. (do roku 1938)*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 1997.
- Klátik, Zlatko. *Slovenská a juhoslovanvská literatúra: Vývinové aspekty medzilit. vzťahov*. Bratislava: Veda, 1987.
- Kovač, Zvonko. „Slavenske međuknjiževne zajednice – južnoslavenski literarni konteksti.“ U: Kovač, Zvonko. *Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*, 159-162. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 2001.
- Kvapil, Miroslav. *Češko-hrvatske književne veze*. Zagreb: Matica hrvatska, 1998.
- Pederin, Ivan. „Pisma Franje Račkoga u Prag. Pisma Franje Račkoga Františku Palackom, Josefu Jirečku i Aloisu Vojtěhu Šemberi“. *Croatica et Slavica Iadertina* 4 (2008), 347-379.
- Pederin, Ivan. „Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog Pavlu Josefu Šafaříku o glagoljici“. *Croatica et Slavica Iadertina* 3 (2007), 231-260.
- Petrović, Ivanka. „Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane.“ *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU* 9 (1979), 47-99.
- Sesar, Dubravka. „Recepcija slovačke filologije i slovačke književnosti u hrvatskome tisku 19. stoljeća“. U: *Hrvatska/Slovačka. Povijesne i kulturne veze (Slična sudbina i zajedničke osobnosti) = Chorvatsko-Slovensko : historicke a kulturne vztahy : (podobny osud a spoločne osobnosti)*, 67-92. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 1998.
- Skwarska, Karolína i kol., ur. *Slavica v české řeči. I, České překlady ze slovanských jazyků do roku 1860. 2., dopl. vyd.* Praha: Slovanský ústav, 2002.
- Sládek, Miloš. „Pokusy o souborné vydání Šafaříkovy korespondence“. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum* 58 (2013), 41-44.
- Speranskij, Mihail Mihailovič. „Dopisy Pavla Jos. Šafaříka Janu Kukuljevići Sakcinskému z let 1852-1858“. *Časopis Musea Království českého* 66 (1892), br. 1: 3-34
- Stehlík, Peter. Přehled dějín česko-chorvatských vztahů. (2017). http://www.kroatistikabrno.cz/stehlik_studie_ii.html (Pristup 21. 5. 2023.)
- Šabić, Marijan i Černý, Marcel. *Matija Mesić i češki i slovački suvremenici: (pisma 1846. – 1875.)*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2016.
- Šabić, Marijan. *Iz zlatnog Praga: češka književnost i kultura u hrvatskoj književnoj periodici 1835.-1903*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2008.

Ševčenkova, Petra. „Edice soupisů tzv. politicky kompromitovaných pro Prahu z roku 1857 : neoabsolutistická perzekuce v Čechách ve světle úřední evidence“. *Paginae historiae. Sborník Národního archivu* 14 (2006), 355-481.

Šoltés, Peter. „Prvé slovenské elity? Slovenskí úradníci v prvých dvoch rokoch neoabsolutizmu“. U: Adam Hudek, Peter Šoltés i kol. *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity*, 282-333. Bratislava: VEDA; Historický ústav SAV, 2019.

Váchová, Petra. „‘Unter Aufsicht zu stellen!’ Policejní dohled v neoabsolutistických Čechách ve světle úředních dokumentů“. *Sborník archivních prací (Praha : Odbor archivní správy a spisové služby MV)* 59 (2009), br. 1: 3-38.

Zagorsky, Vladimir. *François Rački et la renaissance scientifique et politique de la Croatie (1828-1894)*. Paris, 1909.

Zajac, Peter a kol. *Slovenský romantizmus: synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno: Host, 2019.

Žáček, Václav a kol. *Češi a Jihoslované v minulosti: od nejstarších dob do roku 1918*. Praha: Academia, 1975.

Živančević, Milorad. „Prilozi proučavanju hrvatske književnosti XIX stoleća“. *Rad JAZU* 355 (1969), 5-193.

Prevrednovanja barbarskog i primitivnog u (pred)avangardi

Marina PROTRKA ŠTIMEC

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mprotrka@ffzg.hr

(Auto)imaginacija poluperiferije jugoistočne Europe stoljećima je bila podvrgnuta geopolitičkim stereotipima kojima su Slaveni prikazivani bilo kao plemeniti divljaci, kao kod Fortisa i Herdera u 18. i 19. stoljeću, ili kao balkanski barbari u imaginaciji razvijanoj od osamnaestog stoljeća do danas (1997.). U transferu geopolitičkih predodžaba Balkan je uglavnom percipiran u negativnim terminima, koji prema nekim autorima (Todorova) nisu svedivi na orijentalizam kako ga je definirao E. Said, već je taj balkanski Drugi polurazličit, svojevrsna siva zova europskog imaginarija. S druge strane, postkolonijalni teoretičari srednje i istočne Europe poput Janusza Koreka pokazuju da bi se ta Drugost također mogla shvatiti kao „kategorija“ „orijentalizma“ koja u zapadnoj imaginaciji istoka i juga Europe funkcionira kao heterotopija (Foucault), mjesto „povezano s odsječcima u vremenu – što znači da se otvaraju prema onome što bi se, radi simetrije, moglo nazvati heterokronijama“. Slika balkanskog „plemenitog divljaka“ u egzotičnom prikazu dio je predodžaba koje svijet percipira kroz binarne opozicije (Istok – Zapad, civilizacija – primitivizam, kultura – barbarstvo), a upravo njih avangardni umjetnici rabe i reinterpretiraju na nov način. Od 1921. do 1926. zenitisti i Ljubomir Micić, najprije u Zagrebu, potom u Beogradu, odbacuju i prevrednuju negativne konotacije pojmova barbara, Balkanca i divljaka. U međunarodnom časopisu *Zenit* utemeljili su panbalkansku ideju novog primitivizma koja je postavljena kao kritika europske civilizacije i tradicionalnih vrijednosti. Kao protutežu zapadnoj izvještačenosti i utilitarizmu uspostavljaju figuru barbarogenija.

Kao što stoji u izdanju br. 21 iz veljače 1923. (III), zenitizam je „balkanski totalizator novog života i nove umjetnosti“. U Nietzscheovoj maniri zagovara novo rođenje Europe do kojeg može doći samo barbarizacijom. Kao antieuropski i anticivilizacijski pokret ustao je protiv muzealizacije kulture i prosječnosti te se zauzeo za umjetnost koja je izraz autentičnog života, s čime usklađuje viziju umjetnosti kao šestog kontinenta na Zemlji. S druge strane tog zenitističkog projekta i koncepta barbarogenija stoji figura boema koja u isto vrijeme sudjeluje u prevrednovanju svih vrijednosti. Iako ta figura funkcionira u istoj poziciji (Hebdige), Micić će napasti

Ujevića zbog boemskog stila i pojave koja funkcionira kao javna atrakcija, smatrajući da njegovi javni istupi ugrožavaju dostojanstvo umjetnika. Micić boemu nije shvaćao kao izraz samostalnosti i umjetničkog suprotstavljanja malograđanskom mentalitetu, već ju je vidio kao slugu, odnosno „harlekina“. Treća pozicija u avangardnoj revalorizaciji barbarskog i primitivnog pripada Miroslavu Krleži. U manifestu „Hrvatska književna laž“ (*Plamen*, 1919: 1), te dosljedno u književnim djelima, ističe važnost i moć umjetnosti i stvaralaštva kao iskonske prevrednujuće ljudske snage. Slično Miciću, kojemu se gorljivo protivio, Krleža postavlja optimalnu projekciju internacionalizma „ruske komune“, događaja koji je radikalno revalorizirao postojeći simbolički, ekonomski i politički poredak (Flaker). U manifestu je pojam naroda postavljen kao temeljna opreka hrvatskoj književnoj (i umjetničkoj) laži. Narod je opisan kao „ocean tako velik i tako dubok i tako crn“, kao „slepa Neman“ debelo-kožnog hrpta i kao „volja da se sagrade nove lađe“ koja će odigrati odlučujuću ulogu u „brodolomu sviju starih vrijednosti“.

Bibliografija

Anderson, Benedict. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso, 1991.

Appadurai, Arjun. „Dead Certainty: Ethnic Violence in the Era of Globalization“. *Development and Change*, Volume 29, Issue 4, October 1998, 905-925.

Biti, Vladimir; Leersen, Joep i Liska, Vivian (ur.). *The Idea of Europe: The Clash of Projections*. Leiden: Brill, 2021.

Flaker, Aleksandar. *Poetika osporavanja. Avangarda i književna ljevica*. Zagreb: Školska knjiga, 1984.

Foucault, Michel. „Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias“. Transl. by Jay Miskowiec. *Diacritics* 16/1 (Spring 1986), 22-27.

Gilroy, Paul. *The Black Atlantic. Modernity and Double-Consciousness*. Harvard: Harvard University Press, Verso, 1993.

Hebdige, Dick. *In Subculture: The Meaning of Style*. London: Routledge, 1979.

Korek, Janusz. „Central and Eastern Europe from a Postcolonial Perspective“. In: *From Sovietology to Postcoloniality: Poland and Ukraine from a Postcolonial Perspective*, edited by Janusz Korek, 5–22. Stockholm: Södertörns högskola, 2007.

Krleža, Miroslav. „Hrvatska književna laž“. *Plamen*, 1919, br. 1, 32-40.

Todorova, Maria. *Imagining the Balkans*. Oxford: Oxford University Press, 1997.

Ujević, Tin. „Sumrak poezije. (Otkinuta glava jednog predujma)“. *Novo doba*, XII, br. 312: 18-20; Split, 24. XII. 1929.

Zenit. Internacionalna revija za umjetnost i kulturu. Zagreb, 21. 2. 1923, godina III, broj 21.